

**Міністерство юстиції України
Академія Державної пенітенціарної служби**

Кафедра тактико-спеціальної підготовки

ДИПЛОМНА РОБОТА МАГІСТРА

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ
ОБШУКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Виконав:

слухач 2 курсу, 361 групи,
лейтенант внутрішньої служби
Антоненко Сергій Олександрович

(підпис)

Науковий керівник:

кандидат історичних наук
Чалаван Віктор Арісович

(підпис)

Нормоконтролер:

доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології, кандидат юридичних наук
Царюк Сергій Васильович

(підпис)

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ **Оцінка ECTS** ____

Робота допущена до захисту в ЕК

«____» _____ 20__ року, протокол № ____
засідання кафедри тактико-спеціальної підготовки

Чернігів, 2021

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ В УВП.....	9
1.1. Поняття та сутність обшуку	9
1.2. Необхідність проведення обшуків в УВП «Суспільна небезпека»	19
1.3. Дотримання прав та свобод під час проведення обшуків.....	31
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	43
2.1. Підстави та поряд проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.....	43
2.2. Види обшуків засуджених, приміщень та території установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України	47
2.3. Оформлення результатів обшуків	63
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ	66
3.1. Недоліки правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України	67
3.2. Проблеми та шляхи удосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України	67
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДІЗО	Дисциплінарний ізолятор
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КПП	Контрольно-пропускний пункт
НТЗ	Науково-технічні засоби
ПВР	Правила внутрішнього розпорядку
ПКТ (ОК)	Приміщення камерного типу (одиночна камера)
СІЗО	Слідчий ізолятор
УВП	Установи виконання покарань

ВСТУП

Актуальність теми (обґрунтування вибору теми дослідження). Правове регулювання і тактика проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України є актуальною на сучасному етапі, адже обшук є надзвичайно важливим оперативно-розшуковим заходом в УВП, це обумовлено тим, що засуджені або особи, які тримаються під вартою в місцях несвободи завжди схильні отримувати заборонені на території установи предмети. Тому дуже важливо проводити обшуки засуджених осіб при їх потраплянні до УВП, також при їхньому переміщенні по території УВП через високу імовірність виготовлення і отримання заборонених предметів під час перебування на виробничій території.

Обшук, відіграє значну роль у боротьбі із розповсюдженням заборонених предметів в УВП, адже за допомогою обшуків досягаються цілі по виявленню та вилученню заборонених предметів. Засуджені часто ховають заборонені речі в непримітних або важкодоступних місцях (вентиляційні шахти, подвійне дно в тумбочці, всередині інших особистих речей тощо).

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. Проблеми правового регулювання і тактики проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України в тій чи іншій мірі стали предметом наукових досліджень: Ю.П. Аленіна, І.В. Боднара, О.В. Білоуса, О.С. Вишневського, В.І. Галагана, О.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, І.В. Гловюка, О.М. Дроздова, С.Ю. Ільченка, Л.М. Лобойка, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, І.Ф. Літвінової, В.Т. Маляренка, В. Назарова, М.А. Погорецького, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило та інших учених.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами (кафедральними темами). Обрана тема дослідження є складовою частиною плану наукової роботи кафедри тактико-спеціальної підготовки юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз правового регулювання і тактики проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для досягнення поставленої мети в роботі ставляться *завдання*, зокрема:

- дослідити поняття та сутність обшуку;
- проаналізувати необхідність проведення обшуків в УВП «Суспільна безпека»
- охарактеризувати дотримання прав та свобод під час проведення обшуків;
- визначити підстави та порядок проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України;
- дослідити види обшуків засуджених, приміщень та території в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України;
- розкрити питання оформлення результатів обшуків;
- встановити недоліки правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України
- визначити проблеми та запропонувати шляхи удосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України.

Об'єкт дослідження - правовідносини стосовно правового регулювання і тактики проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Предмет дослідження – правове регулювання і тактика проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Методи дослідження. Для вирішення визначених у дипломній роботі магістра завдань застосовано такі наукові методи:

– *спеціально-юридичний* – при доборі фактичного матеріалу, вивченні праць науковців і аналізі нормативно-правової бази стосовно поняття та сутності обшуків, а також при аналізі необхідності проведення обшуків в УВП «Суспільна небезпека» (підрозділи 1.1, 1.2.);

– *системно-структурний* – для дослідження дотримання прав та свобод під час проведення обшуків, визначення підстав та порядку проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, дослідженні видів обшуків засуджених, приміщень та території в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, розкритті питань оформлення результатів обшуків (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 2.3.);

– *логічний* – для визначення послідовності висловлених суджень, понять і висновків. Поєднання *логічного та історичного методів* дало змогу простежити особливості визначити підстави та порядок проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України та дослідити види обшуків засуджених, приміщень та території в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (підрозділи 2.1., 2.2.);

– *формально-логічний* – для теоретичного узагальнення й спроби розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України (підрозділи 3.1,3.2);

– *абстрактно-логічний* – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків.

Наукова новизна отриманих результатів. В роботі аналізуються правове регулювання і тактика проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, в результаті дослідження дістали подальшого розвитку низка наукових: встановлені недоліки правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, визначено

проблеми та запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України.

Обґрунтовано необхідність закріпити у ст. 3 КПК України легальне визначення понять «обшук», «особистий обшук», що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення відповідних норм при їх застосуванні.

Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом 13¹ такого змісту «Обшук – це слідча дія, котра являє собою детальне обстеження приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, громадян або їх одягу з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для кримінального провадження, а також виявлення розшукуваних осіб, у разі необхідності може проводитись примусово».

Встановлено, що коли предметами вилучення є предмети котрі не мають матеріальної цінності, але заборонені в обороті на території УВП, то в такому разі їх слід знищувати в присутності комісії з п'яти учасників – такі норми слід прописати в ПВР УВП, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

Аргументована необхідність впровадження в практику роботи УВП комплексних планів із запобігання проникненню заборонених предметів, у яких необхідно відображати узгоджені дії всіх відділів і служб УВП, спрямовані на недопущення даних порушень.

Установлено, що міжнародний досвід допускає розслідування злочинів, вчинених у УВП, спеціальними слідчими підрозділами, які входять до системи пенітенціарних органів, тому вбачається необхідним запровадити цей інститут в Україні.

Доведено необхідність доповнити частиною 6-1 статтю 102 КВК України такого змісту. 6-1. Порядок проведення обшуків і оглядів подій пов'язаних з кримінальним правопорушенням та/або злочином визначається Кримінальним процесуальним кодексом України, та проводиться уповноваженими на те

особами у супроводі представника установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі при подальшому дослідженні правового регулювання і тактики проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України;

- у сфері правотворчості при вдосконаленні чинного законодавства, підготовці нових законопроектів, виправленні неточностей або недоліків, яких припущено під час розробки окремих нормативно-правових актів;

- у освітньому процесі при підготовці розділів підручників і навчальних посібників з дисциплін кримінально-процесуальної направленості при підготовці відповідних методичних матеріалів, складанні навчальних робочих програм, навчально-методичних комплексів, розробці спецкурсів.

Апробація матеріалів дипломної роботи магістра. Результати дослідження оприлюднені:

Боднар І.В. Леоненко О.А. Антоненко С.О. Поняття, сутність обшуку в УВП. 2020. № С. (подано до друку).

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Дипломна робота здобувача вищої освіти на другому (магістерському) рівні складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить вісімдесят сторінок. Список використаних джерел містить сімдесят одне найменування.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ

1.1. Поняття та сутність обшуку

Інститут обшуку в нормах чинного кримінального процесуального закону в значній мірі отримав свій розвиток, оскільки більш детально визначені підстави проведення обшуку, порядок виконання ухвали слідчого судді щодо процедури проведення обшуку із зазначенням вичерпного кола суб'єктів його проведення, обов'язок вжити належних заходів для забезпечення присутності осіб, чий права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, вручення другого примірника протоколу обшуку особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові, та інші важливі для проведення цієї слідчої (розшукової) дії питання.

Серед способів збирання доказів, передбачених ч. 2 ст. 93 КПК України важливе значення займає обшук як один із найдієвіших та найефективніших способів отримання доказів, оскільки його метою є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

У процесі розкриття і розслідування кримінальних проваджень виникає необхідність у проведенні такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, що має яскраво виражений примусовий характер стосовно осіб, у яких він здійснюється. Тому варто звернути увагу на саму дефініцію. Обшук – це слідча (розшукова) дія, яка направлена на примусове обстеження ділянок місцевості, приміщень, тіла людини, її одягу та особистих речей, що здійснюється в рамках кримінального процесуального закону уповноваженою на те особою при дотриманні гарантій прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб з

метою пошуку (виявлення) та вилучення (затримання) конкретних джерел доказової інформації (матеріальних об'єктів), які можуть мати значення для справи. Обшук у ході розслідування може проводитися і тоді, коли об'єктом пошуку є розшукувана особа, труп або його частини.

Вказана слідча дія займає особливе місце у зв'язку з тим, що із розвитком технологій змінюються способи, а з ними - засоби і знаряддя вчинення злочинів, зокрема поява нових комп'ютерних пристроїв, засобів спілкування та програм для них (так звані месенджери) тощо, які в деяких випадках можуть бути ледь не єдиними матеріальними джерелами доказів, які мають статус речових [1, с. 112].

З'ясування сутності поняття «обшук» не може бути ефективним без визначення вихідного поняття – «слідча (розшукова) дія». Тож, виникає потреба вдатися до аналізу самого поняття «слідча (розшукова) дія», щодо якого впродовж тривалого часу розвитку кримінального процесуального законодавства серед правників точаться дискусії.

Так, С. А. Шейфер зазначає, що слідчі дії – це дії, які, зазвичай, іменуються збиранням доказів; М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко вказують на те, що слідчі дії як частина процесуальних дій пов'язані з виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальній справі; Є. Г. Коваленко стверджує, що слідчими є процесуальні дії слідчого, спрямовані на виявлення, закріплення й перевірку доказів, змінюючи слово «фіксація» на «закріплення». Подібне визначення запропонував й В. М. Тертишник, з тією лише відмінністю, що слідчі дії спрямовані не тільки на збирання та перевірку доказів, а й на їх дослідження. Неодноразово ми натрапляли на думку про те, що під слідчими діями слід розуміти будь-які дії слідчого, регламентовані кримінально-процесуальним законом .

Отже, учені по-різному тлумачили поняття «слідчі дії». Їхні погляди на це поняття можна умовно поділити на дві групи: у широкому розумінні – це всі дії слідчого, які він здійснює під час розслідування в кримінальному провадженні; у вузькому – дії слідчого пізнавального характеру, спрямовані тільки на

всебічне та повне встановлення обставин справи. Так, до прикладу, прибічником широкого розуміння поняття «слідчі дії» був О. М. Ларін, який навіть прийняття слідчим у межах порушеної кримінальної справи заяви

про злочин (явки з повинною) вважав слідчою дією [2, с. 59], до того ж саму слідчу дію визначав як «спосіб здійснення норм кримінально-процесуального законодавства» [3, с. 170].

Ми погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що в основу такого підходу покладено належність дій до суб'єкта їх виконання – слідчого, з огляду на що такий підхід є необґрунтованим, оскільки не відображає сутності цих дій і дає підстави ці ж дії вважати прокурорськими, судовими тощо [4, с. 178; 5, с. 54].

З прийняттям КПК України 2012 р. у главі 20 «Слідчі (розшукові) дії» законодавець закріпив офіційне визначення поняття «слідчі (розшукові) дії». Зважаючи на це, І. С. Кіпрач зауважує, що законодавче закріплення поняття «слідчі дії» стало принципово новим та прогресивним [6, с. 276, 277].

Згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [7].

Подібне визначення слідчих (розшукових) дій як регламентованих кримінальним процесуальним законом процесуальних дій, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, міститься й у коментарі до чинного КПК України. Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів, а звідси – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань [8, с. 550].

Не можна залишити поза увагою, по-перше, запровадження по суті нового поняття «слідчі (розшукові) дії», по-друге, ототожнення законодавцем понять слідчих та розшукових дій слідчого, що, своєю чергою, передбачає надання слідчим діям активного пошукового характеру [6, с. 280].

Процесуалісти впродовж багатьох років неоднозначно вирішували питання визначення поняття розшукової діяльності слідчого, а отже, і тотожності понять «слідчі дії» і «розшукові дії» або їх суттєвої відмінності. Водночас у теорії криміналістики проводиться чітке розмежування слідчої і розшукової діяльності, що розглядаються як самостійні пізнавальні засоби з розкриття злочину, які здійснюються відповідними суб'єктами за наявності передбачених підстав і у визначеній формі [6, с. 279].

Досліджуючи поняття слідчих (розшукових) дій, Д. Б. Сергєєва виокремлює такі їх сутнісні ознаки: а) вони є заходами, тобто діями або засобами для досягнення чогось, що мають активний діяльнісний характер; б) передбачені та регламентовані нормами КПК України; в) є частиною процесуальних дій, що мають пошуково-пізнавальний та посвідчувальний характер; г) можуть здійснюватися лише уповноваженими суб'єктами; ґ) їх перебіг та результати фіксуються у відповідних процесуальних документах;

д) вони забезпечуються силою процесуального примусу; д) проводяться для виявлення та закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів. Із зазначеними ознаками цілком можна погодитися, також, як і з тим, що ці дії мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає в намаганні уповноваженої особи розшукати й належно зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. І саме цей аспект вищевказаної діяльності підсилено законодавцем через запровадження в чинному КПК України для позначення цих дій терміна «слідчі (розшукові) дії» [5, с. 55].

Убачається за доцільне погодитися з А. С. Косенком, який визначає розшукову діяльність слідчого як таку, що полягає не лише у встановленні місцезнаходження відомих осіб та різних відомих об'єктів, на чому наголошують окремі автори, зокрема Е. Ф. Коновалов [9, с. 5], а й невідомих злочинців, потерпілих, свідків, викраденого майна, отримання інформації, яка

ще не відома, тобто розшуку будь-яких осіб та об'єктів, які мають значення для встановлення істини в справі [10, с. 20].

Також поділяємо наукову позицію В. І. Галагана, який до розшукових дій слідчого відносить такі слідчі дії, як обшук, огляд, при проведенні яких зусилля слідчого спрямовані на встановлення тих обставин (пошук особи, яка вчинила злочин, його матеріальних слідів), які під час подальшого розслідування надають можливість приймати правильні процесуальні й тактичні рішення [11, с. 34].

Чинний кримінальний процесуальний закон передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій: а) допит, серед іншого одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (статті 224-226 КПК); б) пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), трупа (ст. 230 КПК); в) обшук (статті 233-236 КПК); г) огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК), трупа (ст. 238 КПК), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК); ґ) слідчий експеримент (ст. 240 КПК); д) освідування особи (ст. 241 КПК); е) проведення експертизи (статті 242-243 КПК) [8, с. 550]. Про це свідчить аналіз глави 20 КПК України.

Будь-яка слідча (розшукова) дія, зокрема й обшук, повинна проводитися не інакше, як за наявності для того законних підстав. У ч. 2 ст. 223 КПК України зазначено, що підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [7]. Тож, для проведення слідчої (розшукової) дії необхідними передусім є фактичні складові – «наявність достатніх відомостей» та «можливість досягнення мети» слідчої дії [8, с. 550].

До відомостей, що вказують на можливість досягнення мети обшуку, серед іншого, можна віднести достатні відомості про те, що знаряддя кримінального правопорушення або майно (речі й цінності), здобуте в результаті його вчинення, а також інші предмети й документи, що мають значення для розкриття правопорушення чи забезпечення цивільного позову,

відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення знаходяться у певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи [12, с. 389-390].

Мета слідчої дії вказується в конкретних статтях, що врегульовують процесуальний порядок їх проведення [12, с. 365]. Як уже зазначалось, відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК обшук проводиться для виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК огляд місцевості, приміщення, речей та документів проводиться для виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [7].

Таким чином, обшук – це слідча (розшукова) дія, яка за своїми інформаційно-пізнавальними цілями дуже близька до огляду.

Першоаргументом цього є те, що мета обох зазначених слідчих (розшукових) дій сформульована подібним чином і схожа. Обидві вони спрямовані на виявлення відомостей, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження. Водночас між обшуком і оглядом, безумовно, є й принципові відмінності, що полягають як у процесуальній сутності та регламентації, так і в тактиці їх проведення [13]. Отже, є потреба їх чіткого розмежування та усвідомлення, у яких випадках, для досягнення по суті єдиних цілей, треба проводити огляд, а в яких – обшук.

У юридичній літературі у процесі дослідження сутності та значення обшуку як слідчої (розшукової) дії науковці зазначають, що це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення в провадженні, а також виявлення розшукуваних осіб [14, с. 214; 15].

Інші автори пропонують більш ширше поняття обшуку, зокрема із зазначенням мети його проведення, а саме: обшук тлумачиться як слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень, споруд, ділянок місцевості та громадян з метою відшукування і вилучення знарядь

злочину, речей і цінностей, які здобуті злочинним шляхом, інших предметів і документів, що мають значення для провадження, а також виявлення розшукуваних осіб, трупів і тварин [16, с. 283]. Заразом учені звертають увагу на потребу врахування тієї обставини, що під час проведення обшуку можуть обмежуватися деякі конституційні права громадян [17, с. 573]. Скажімо, право на власність, право на особисту свободу та недоторканність тощо.

Досліджуючи поняття обшуку з урахуванням положень чинного КПК, Н. М. Ахтирська пропонує таке визначення цієї слідчої дії: обшук – це слідча (розшукова) дія, метою якої є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб у межах території, що знаходиться у сфері охоронюваних Конституцією інтересів особи. До того ж сучасні технічні можливості криміналістичного забезпечення цієї слідчої дії дозволяють виокремлювати обшук, що проводиться за умови фізичного проникнення співробітників правоохоронних органів на територію чи об'єкт, де планується проведення цієї слідчої дії, або без такого фізичного втручання способом візуального обстеження з повітря, або з використанням електронних приладів дистанційної дії [18, с. 279-280].

У навчальній літературі обшук визначається як слідча (розшукова) дія, що являє собою процесуальне примусове обстеження житла чи іншого володіння особи, а також окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [12, с. 389]. Подібне визначення пропонується й у науковопрактичному коментарі до КПК України [8, с. 592].

Отже, як слушно зауважує О. Я. Баєв, якраз своїм примусовим характером, необхідністю у визначених законом межах обмежувати права громадян на особисту свободу, свободу особистого життя та недоторканність

житла обшук відрізняється від огляду та інших слідчих дій. Саме тому підстави для проведення обшуку (фактичні й правові) та процесуальний режим його проведення забезпечуються додатковими гарантіями прав і законних інтересів особи – обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК). Із цієї ж причини чимала частина тактичних прийомів обшуку, пов'язаних з допустимим примусом, опосередкована кримінальним процесуальним законом. Образно кажучи, якщо для проведення огляду, зокрема огляду місця події – слідчої дії, найбільш близької за своїми цілями до обшуку в приміщенні – слідчого «запрошують» особи, які виявили подію, що містить ознаки злочину, то на обшук слідчого не тільки не «запрошують», але й не очікують і, принаймні, не бажають його проведення. Він проводиться з ініціативи самого слідчого, зазвичай, раптово для обшукуваних осіб, і неминуче пов'язаний з реальним або потенційним примусом стосовно не тільки безпосередньо обшукуваних, але й інших осіб (зокрема, які опинилися випадково або в справах служби на місці проведення обшуку) [13].

Зважаючи на це, як доречно зазначається в юридичній літературі, оскільки обшук містить елементи примусового обстеження житла чи іншого володіння особи, його слід віднести до слідчих (розшукових) дій із значним потенціалом конфліктності, що виражається, з одного боку, протиріччями цілей сторін, а з іншого – примусовістю та публічністю. Примусовий характер обшуку породжує, зазвичай, емоційний конфлікт, оскільки його проведення означає втручання сторонніх осіб в особистісну сферу обшукуваного [19; 20, с. 189].

У цілому ж розмежування обшуку від огляду здійснюється за трьома ознаками: 1) у процесі обшуку обстежуються приміщення, ділянки місцевості та інші об'єкти, які не є місцем події, але перебувають у віданні певної особи; 2) обстеження об'єктів носить характер пошуку заздалегідь відомих конкретизованих джерел доказової інформації, часто навмисно прихованих, з різним ступенем витонченості; 3) обстеження носить яскраво виражений примусовий характер [21].

Зважаючи на те, що обшук може мати як елементи взаємодії з обшукуваним, так і характеризуватися їх відсутністю, С. Ф. Денисюк визначає проміжне становище обшуку в класифікації слідчих (розшукових) дій на вербальні й нонвербальні [22, с. 7].

Залежно від об'єкта обшук поділяється на такі види:

- обшук житла (тобто приміщення, що перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення й правового статусу, та пристосованого для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усіх складових частин такого приміщення);
- обшук іншого володіння особи: транспортних засобів, земельних ділянок (саду, городу, подвір'я, ділянок лісу, поля тощо); гаражів, інших будівель чи приміщень побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи; 3) обшук особи (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК) [23].

Проведене дослідження дає можливість дійти таких загальних висновків: 1) обшук відноситься до примусових слідчих (розшукових) дій; 2) має пошуковий характер, до того ж об'єкти пошуку конкретизовані в ухвалі слідчого судді; 3) проведення обшуку пов'язане з обмеженням певних прав, свобод і законних інтересів громадян, зокрема недоторканності особи, житла тощо, тому вимагає дотримання встановлених законом гарантій.

Отже, дослідивши матеріали даного питання, можна зробити такий висновок, що обшук, як слідча (розшукова) дія, посідає чи не найголовніше місце у розслідуванні кримінальних правопорушень. Адже та інформація, яку отримують правоохоронці під час його проведення, має насамперед дуже цінний характер та дозволяє якомога швидше здійснити усі подальші слідчі (розшукові) дії для розкриття кримінального правопорушення.

Обшуком можна вважати, як пошукову дію, так і проведене в примусовому порядку дослідження окремих об'єктів і осіб з метою розшуку і виїмки документів або предметів, які мають значення для кримінального провадження, а також викриття розшукуваних осіб або трупів. Основною

метою обшуку є збирання доказів, завдання обшуку – відшукування і вилучення предметів, що мають доказове значення, виявлення розшукуваних осіб, зокрема дезертирів, а також матеріалів, що характеризують їх особу і полегшують розшук, відшукування майна, яким можна забезпечити відшкодування матеріального збитку і можливу конфіскацію. Об'єкти обшуку – житлова кімната, квартира, індивідуальний житловий будинок або садова ділянка, надвірні господарські будівлі, службові або підсобні приміщення, транспортні засоби, гараж, яхта, особистий літак, будь-яка власність, а також людина.

Проаналізувавши спільні та відмінні риси обшуку, огляду й тимчасового доступу до речей та документів, на нашу думку, доходимо таких висновків: – з огляду на процесуальну форму досліджуваних слідчих (розшукових) дій і засобів забезпечення кримінального провадження, у них поєднані елементи вербального й невербального характеру; – обшук і тимчасовий доступ до речей та документів схожі за процесуальною формою, проте містять суттєві відмінності; – в окремих випадках, визначених тактикою огляду й обшуку, перший може бути складовою другого, крім ситуацій, коли огляд проводять як самостійну слідчу (розшукову) дію. Таким чином, тактичну схожість і процесуальну відмінність невербальних засобів криміналістичної тактики слід диференціювати, вони мають бути пріоритетними напрямками вдосконалення діяльності органів досудового розслідування.

Слід закріпити у ст. 3 КПК України легальне визначення понять «обшук», «особистий обшук», що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення відповідних норм при їх застосуванні. Пропонуємо доповним ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом 13¹ такого змісту «Обшук – це слідча дія, котра являє собою детальне обстеження приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, громадян або їх одягу з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для кримінального провадження, а також виявлення розшукуваних осіб, у разі необхідності може проводитись примусово».

1.2. Необхідність проведення обшуків в УВП «Суспільна небезпека»

Важливе місце в забезпеченні встановленого законодавством порядку виконання та відбування покарання посідає вжиття заходів щодо недопущення в УВП проявів злочинності. Вагому роль у цьому відіграє робота пенітенціарного персоналу та працівників правоохоронних органів щодо перекриття каналів потрапляння в місця позбавлення волі заборонених предметів та речей, їх виявлення та вилучення безпосередньо в засуджених. Адже беззаперечним є той факт, що від рівня обігу заборонених предметів у виправних установах безпосередньо залежить стан криміногенної та оперативної обстановки в них [25, с. 4896]

Суспільна небезпека – це його здатність заподіювати істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, або створювати реальну загрозу спричинення такої шкоди [26].

Рудковська М. Р. дослідивши вказівка на суспільну небезпеку злочину в кримінальному законодавстві зарубіжних держав, прийшла до висновків, що: 1) в КК цілого ряду держав поняття злочину взагалі відсутнє. Проте, з аналізу положень як Загальної, так і Особливої частин законів про кримінальну відповідальність окремих із них можна прослідкувати формальне чи формально-матеріальне розуміння злочину; 2) чисто матеріальне поняття злочину ми не зустріли у жодному з досліджених кримінальних законів. На нашу думку, це пов'язано з тим, що воно загрожує небезпекою свавілля з боку суду, порушує принцип законності, не забезпечує єдність судової практики, допускає аналогію і цим самим порушує права громадян; 3) більшість досліджених КК зарубіжних держав схильні до формального розуміння поняття злочину. Наявність в законодавстві формального поняття злочину має певне позитивне значення, оскільки створює перешкоди для порушення принципу законності, але воно не розкриває суть злочину як соціального явища; втрачається його анти суспільна сутність; стає незрозумілим, чому законодавець вирішив криміналізувати те чи інше діяння, чим керувався той,

хто застосовує закон, звільняючи особу, яка вчинила малозначне, але формально злочинне діяння, від покарання. Тобто, виникає необхідність того, щоб діяння було «справді» протиправним, а не щоб протиправність носила виключно формальний характер, в результаті чого до кримінальної відповідальності притягаються особи, які вчинили діяння, що є злочином лише за зовнішніми ознаками. Для уникнення цього, окремі зарубіжні держави, незважаючи на відсутність у них вказівки на суспільну небезпечність як обов'язкову ознаку злочину, закріпили в кримінальному законі норму про малозначне діяння; 4) український законодавець обрав «золоту середину» – формально-матеріальне поняття злочину. Таким шляхом пішли й законодавці окремих зарубіжних держав. Проте, в деяких з них поняття «суспільна небезпека» замінене поняттями «небезпека» або «суспільна шкідливість»; 5) заміна поняття суспільної небезпеки шкідливістю не вносить ясності для правозастосовних органів. З цього приводу, вартим уваги є досвід Республіки Польща, яка в КК передбачає обставини, які суд повинен брати до уваги при оцінці суспільної шкідливості діяння. Але, на наш погляд, цю норму не варто запозичувати, оскільки необхідно такі обставини визначити в Постанові Пленуму Верховного Суду України, що забезпечить єдність судової практики і водночас не загромаджуватиме кримінальний закон роз'яснювальними нормами. Лише тоді це поняття не буде таким абстрактним і стане придатним для застосування на практиці. Крім того, для характеристики суспільної небезпеки злочинного діяння, безумовно, має значення об'єктивна шкода, яка завдається суспільним відносинам [27, с. 50]

Азаров Д. С. відзначає, що суспільна небезпека є однією з ознак поняття злочину; полягає у заподіянні злочином істотної шкоди об'єктам, які охороняються кримінальним законом, або у створенні реальної можливості (загрози) заподіяння такої шкоди; є підставою для відмежування злочинів від інших правопорушень та від малозначних діянь; є однією з підстав для криміналізації та декриміналізації діянь; становить основу класифікації злочинів за ступенем тяжкості, який під час кваліфікації діяння є показником

типового ступеня суспільної небезпеки злочинів, а під час індивідуалізації кримінальної відповідальності – показником індивідуального ступеня суспільної небезпеки конкретного злочину; має важливе значення при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки та про звільнення від покарання [28, с. 3]

Відповідно до 3 додатку до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [29] (пункт 4 розділу II) засудженим заборонено зберігання і використання таких предметів:

- предмети, вироби та речовини, вилучені з цивільного обігу.
- будь-яка зброя, а також спеціальні засоби та засоби активної оборони, оптичні прилади.
- пересувні засоби.
- гроші та цінності.
- будь-які вироби з дорогоцінних металів.
- будь-які напої із вмістом алкоголю та енергетичної дії, пиво, дріжджі, одеколон та інші вироби на спиртовій основі.
- психотропні речовини, наркотичні та лікарські засоби, медичні вироби (за винятком медичних виробів, технічних та інших засобів реабілітації, а також лікарських засобів, необхідних для підтримання життєдіяльності організму за наявності відповідного медичного висновку).
- будь-яка теле-, радіо-, аудіо- та відеоапаратура, аудіо-, відеокасети, CD- та DVD-диски (за винятком: гучномовець - один на жилу секцію (камеру), телевізор (без можливості виходу в мережу Інтернет) та цифровий ефірний тюнер T2 - один на відділення соціально-психологічної служби або на жилу секцію (камеру), DVD-програвач - один на відділення соціально-психологічної служби або на жилу секцію (камеру)).
- радіоелектронні засоби, призначені для передавання чи приймання радіосигналів (радіостанції, мобільні телефони та зарядні пристрої до них, SIM-картки, скретч-картки поповнення рахунку мобільного зв'язку, пейджери

тощо), друкарські машинки, розмножувальні прилади (засудженим, які тримаються у виправних центрах, дозволяється зберігати та користуватися мобільними телефонами у порядку, встановленому пунктом 2 розділу XIV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань).

- комп'ютерна техніка (за винятком комп'ютерної техніки, встановленої у комп'ютерних класах. Засудженим, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, дозволяється мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них).

- ножі, бритви (крім електричних, механічних та безпечних з касетною головкою) та інші гострорізальні і колючі предмети Сокири, молотки та інші інструменти. Гральні карти. Фотоапарати, фотоматеріали, хімікати.

- будь-які документи (крім копій вироків і ухвал судів, квитанцій на зберігання грошей, речей та цінностей, а також кореспонденції від органів та осіб, зазначених у пункті 1 розділу XIII Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань). Топографічні карти, компаси.

- військовий та інший формений одяг, обладнання до нього, а також верхній одяг, головні убори та взуття (за винятком тапочок) невстановлених законодавством зразків.

- музичні інструменти. Будь-яке спортивне знаряддя, у тому числі для заняття бойовими мистецтвами (боксерські рукавички та груші, рукавички для заняття рукопашним боєм, маківари тощо). Музичні інструменти, які є у власності засудженого, здаються на зберігання до складу або клубу установи виконання покарань. Користування ними дозволяється у спеціально визначених приміщеннях у встановлений розпорядком дня час.

Засудженим до довічного позбавлення волі забороняється мати при собі та зберігати в камерах дзеркала, бритви для гоління (крім електричних та механічних) та інші гострорізальні і колючі предмети. Дозволяється мати годинники в пластмасовому корпусі, запальничку разового використання без

залізної основи та поролонову губку для чищення взуття. Засудженим до довічного позбавлення волі, які навчаються у вищих навчальних закладах, за необхідності використання у навчанні комп'ютерної техніки у визначений адміністрацією установи виконання покарань час може видаватися ноутбук без доступу до мережі Інтернет. CD та DVD-диски зберігаються в адміністрації установи виконання покарань та видаються засудженим у вільний час, відведений розпорядком дня.

Гроші, цінності, будь-які вироби з дорогоцінних металів та музичні інструменти можуть тримати засуджені, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації.

Потрапляння на територію УВП навіть одного із заборонених предметів викликає серйозну небезпеку. Адже, колючо-ріжучі предмети, такі як: ножі, «заточки», шила – можуть стати знаряддям нападу як на інших засуджених, так і на персонал установи. Спортивний інвентар також у будь-який момент може легко перетворитися на знаряддя нападу. Навіть такий предмет, як звичайна мотузка, є досить небезпечним у руках засуджених, адже вона може бути використана, як знаряддя для скоєння втечі [30, с. 196].

Також не варто забувати про ту небезпеку, що в собі несуть алкогольні напої, наркотичні та інші психотропні речовини, адже саме в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчиняється більшість насильницьких злочинів.

За допомогою мобільних телефонів засуджені можуть здійснювати різного роду шахрайства, організовувати скоєння втеч та інших злочинів.

Наявність у засуджених грошей прискорює реалізацію злочинних задумів. Гроші виступають як засіб підкупу співробітників та інших осіб з метою схиляння їх до вчинення незаконних дій, що виражаються в доставці засудженим спиртних напоїв і наркотичних засобів, надання їм різного роду пільг, встановленні зв'язків зі злочинцями поза місцями позбавлення волі [31, с. 34].

Звичайні гральні карти в УВП також можуть привести до серйозних наслідків, адже вони часто стають підставою до конфліктів між засудженими, чинником, що призводить до вчинення злочинів та правопорушень.

Як свідчить практика, саме наявність у засуджених заборонених предметів, виробів і речовин є причиною вчинення більшості злочинів у місцях позбавлення волі.

Аналізуючи відомі випадки спроб доставки заборонених предметів в УВП, можна виділити декілька категорій осіб, які причетні до цього процесу, а саме:

- близькі родичі засуджених, яким кримінально-виконавчим законодавством надано право на тривалі побачення. Часто родичі, які прибувають на тривалі побачення, намагаються пронести заборонені предмети, приховуючи їх різними способами;

- родичі засуджених та інші особи, які намагаються передати заборонені предмети та речовини, маскуючи їх у передачах, посылках, бандеролях. З цією метою використовують різноманітні способи приховування: від примітивних – до таких, що потребують ретельної підготовки;

- персонал УВП. Засуджені намагаються різними способами втягнути в недозволені зв'язки працівників УВП. Водночас непоодинокими є випадки, коли працівники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, доставляють заборонені предмети засудженим;

- зловмисники, які перекидають заборонені предмети через огорожі УВП. До цих осіб можуть належати знайомі, друзі, родичі засуджених. Такі дії можуть виконувати певні особи за винагороду на замовлення кримінального елемента. Часто серед осіб, які здійснюють перекидання, трапляються колишні засуджені;

- особи, які використовують транспортні засоби для доставки заборонених предметів засудженим. У таких випадках у злочинні схеми доставки заборонених предметів та речовин втягнуто водія, який завозить сировину (дерево, метал тощо) на виробництво. У завчасно підготовлених

схованках, що обладнані у вантажі, вузлах і агрегатах транспортних засобів, зловмисники намагаються великими партіями доставити наркотичні засоби, алкогольні напої, засоби мобільного зв'язку. Такі схеми можуть координувати як засуджені, так і інші особи на волі;

- інші особи, які мають доступ на територію УВП. Інколи доставку заборонених предметів можуть здійснювати замовники виробничої продукції виправної установи, представники релігійних громад, соціальні працівники та інші особи, які відвідують установу [32, с. 564-565.].

Отже, можна виділити такі основні канали проникнення заборонених предметів в УВП:

- доставка родичами засуджених в кімнати тривалих побачень;
- перекидання через огорожі УВП;
- маскуванню в посылках, передачах, бандеролях;
- доставка персоналом виправних установ;
- маскуванню в автотранспорті, який заїжджає на територію УВП.

Проникнення заборонених предметів до засуджених, які тримаються в УВП, є можливим за наявності серед засуджених осіб, які виношують намір отримати гроші, спиртні напої, наркотики тощо; при існуванні створених засудженими неконтрольованих персоналом каналів і зв'язків з родичами, злочинцями та іншими особами, які перебувають поза місцями позбавлення волі;

при вступі окремих співробітників у незаконні зв'язки із засудженими, їх родичами, а також зрощуванні зі злочинним світом; при низькому рівні організації роботи по запобіганню проникнення заборонених предметів до УВП, виявлення осіб, схильних до їх придбання, джерел та каналів їх надходження, а також тих, хто доставляє такі предмети до засуджених [31, с. 76].

В умовах реформування й становлення пенітенціарної системи України особливого значення набувають питання дотримання в установах виконання покарань законності й правопорядку, забезпечення належного рівня проведення

соціально-виховної та психологічної роботи, що у взаємодії спрямовані на кінцеву мету покарання - виправлення й ресоціалізацію засуджених. Реалізація вимог, що поставлені на теперішньому етапі діяльності ДКВС України, потребують свідомого й відповідального ставлення персоналу до роботи на всіх напрямках, комплексного підходу до організації процесу відбування покарання, використання передового вітчизняного й міжнародного пенітенціарного досвіду. Важливе місце в забезпеченні встановленого законодавством порядку виконання й відбування покарання посідає вжиття заходів щодо недопущення в установах виконання покарань всіх можливих проявів злочинності. Вагому роль у цьому напрямі відіграє робота пенітенціарного персоналу й працівників правоохоронних органів щодо перекриття каналів надходження в місця позбавлення волі заборонених предметів і речей, їх виявлення й вилучення безпосередньо в засуджених, адже беззаперечним є той факт, що від рівня обігу заборонених предметів в установах виконання покарань безпосередньо залежить стан криміногенної та оперативної обстановки в них [33, с. 197].

Також, як показує практика, досить часто трапляються такі тривожні для ДКВС України ситуації, коли працівники УВП, які всіма своїми силами повинні підтримувати законність в установі та не допускати проникнення на її територію заборонених предметів, самі добровільно вступають у недозволені зв'язки із засудженими, порушуючи при цьому норми професійної етики та закону.

До найбільш поширених видів заборонених предметів, що надходять до установ виконання незаконним шляхом, належать: гроші, спиртні напої, наркотичні засоби. Надходження до засуджених перерахованих предметів спричиняє негативні наслідки, пов'язані з ускладненням оперативної обстановки в кримінально-виконавчих установах, виникненням надзвичайних подій кримінально-правового характеру. Це зумовлює проведення постійної роботи персоналу з виявлення й вилучення в засуджених заборонених предметів [34].

Окремої уваги заслуговують заборонені предмети й речовини, які можуть

виготовляти самі засуджені в умовах місць позбавлення волі, а саме:

- колючо-ріжучі предмети (ножі, «заточки», шила та ін.), що використовують засуджені в побуті, але які можуть стати знаряддями нападу;
- зброя - холодна й вогнепальна. У багатьох виправних колоніях виробничі потужності дають змогу виготовляти зброю. Це стає цілком можливим у разі відсутності належного контролю за виробничим обладнанням і засудженими, які схильні до такої діяльності або володіють професійними навичками й вміннями виготовлення зброї. Інколи замовниками таких виробів (найчастіше - це сувенірні й мисливські ножі, шаблі та ін.) стають не тільки зловмисники з числа засуджених, а й працівники колонії. Трапляються випадки, коли до таких «майстрів» керівництво установи виявляє особливе ставлення, що виражається у створенні особливих, привілейованих умов тримання та праці. На практиці траплялися випадки, коли в засуджених вилучали зброю кустарного виробництва: ножі, кастети, нунчаки, біти, булави, шаблі, сюрікени, арбалети, пістолети, самопали, що були використані або могли бути використані зі злочинною метою;
- спортивний інвентар (гантелі, штанги, еспандери та ін.), що також у будь-який момент може перетворитися на знаряддя нападу;
- знаряддя для вчинення втеч (мотузки з гаками - «кошки», лебідки, комбіновані трапи та інші пристосування). Інколи, готуючись до вчинення втечі, засуджені показують дива винахідництва, виготовляючи такі предмети. Хоча з цією метою вони можуть використовувати й найпростіші засоби, такі як: дошки, мотузки, драбини тощо;
- алкогольні напої. Часто засуджені намагаються з наявних продуктів харчування (цукор, цукерки, дріжджі, фрукти та ін.) виготовляти алкогольні напої: брага, самогон та ін.;
- нагрівальні пристрої - саморобні кип'ятильники, приладдя для приготування їжі, а також всілякі пристрої для обігріву приміщень у зимовий період [33, с. 198].

Наявність у засуджених грошей прискорює реалізацію злочинних

задумів. Гроші виступають як засіб підкупу співробітників та інших осіб з метою схиляння їх до вчинення незаконних дій, що виражаються в доставлянні засудженим спиртних напоїв і наркотичних засобів, надання їм різного роду пільг, встановленні зв'язків зі злочинцями поза місцями позбавлення волі.

Наявність у засуджених грошей сприяє поширенню серед них азартних ігор, що нерідко загрожує кримінальними наслідками. У середовищі засуджених з'являються боржники й особи, які вимагають борги. Боржникам встановлюються жорсткі строки розрахунку. Особи, які не повернули борги, переслідуються, щодо їх вчиняються протиправні діяння, зокрема примушування до дій сексуального характеру. Іноді боржники, щоб уникнути переслідувань з боку осіб, які вимагають борги, вчиняють злочини, у тому числі втечі або самовільні залишення установ виконання покарань та ін.

Надходження до засуджених грошей негативно впливає на оперативну обстановку в установі виконання покарань. Гроші в засуджених ідуть на придбання спиртних напоїв, наркотичних засобів і торгівлю ними, створення «общаків», підкуп співробітників з метою отримання незаконних пільг, встановлення зв'язків зі злочинцями, які перебувають на волі.

Надходження до засуджених спиртних напоїв призводить до вчинення різних протиправних дій. Засуджені, які перебувають у нетверезому стані, можуть посягати на честь і гідність співробітників установ виконання покарань, чинити їм опір, а також провокувати хуліганські дії, масові заворушення та ін.

Поширення наркоманії в установах виконання покарань пов'язано зі злочинністю, що виражається в наступному: самі дії щодо незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту є кримінально карними діями (відповідно до ст. 307 і 309 КК України [35]). Придбання засудженими наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неможливо без здійснення особами, які перебувають

поза установами виконання покарань, таких протиправних (кримінально карних) діянь, як: контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України); посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК України); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України); вступ окремих співробітників установ виконання покарань у злочинні зв'язки з наркоманами й особами, які займаються наркобізнесом. Окрім того, засуджені-наркомани володіють підвищеною схильністю до вчинення злочинів, особливо під впливом наркотиків. До того ж ці особи часто самі стають жертвами злочинів, тому що відрізняються більш високим ступенем віктимності, емоційної нестриманості.

Незаконне вживання засудженими наркотичних засобів призводить до ускладнення оперативної обстановки в установах виконання покарань, дестабілізує їх діяльність, робить ці установи важкокерованими. Засуджені, які вживають наркотики, нерідко порушують правопорядок, відмовляються від роботи, грають в азартні ігри. У ряді випадків засуджені негативної спрямованості використовують хворобливий стан засуджених-наркоманів, їх фізичну залежність від наркотиків для вчинення злочинів. За результатами досліджень, проведених Т. А. Боголюбовою та К. А. Толпекіним, під безпосереднім впливом наркотиків на психіку їх споживачі часто вчиняють різного роду насильницькі посягання, поширення наркоманії спричиняє погіршення оперативної обстановки [36; 37].

Наркоманія серед засуджених призводить до негативних соціально-

психологічних явищ у їх середовищі - конфліктів, пов'язаних із придбанням, збутом і вживанням наркотиків. Між наркоманами та іншою частиною засуджених конфлікти виникають, як правило, через несумлінне ставлення до праці, їх негативної позиції щодо активістів, прагнення долучити до вживання наркотиків інших засуджених. Такі конфлікти найбільш характерні для тих установ виконання покарань, де передбачено тримання засуджених-наркоманів і засуджених, які не є такими.

Зростання наркоманії в установах виконання покарань зумовлює нелегальний обіг великих грошових сум, які є засобом підкупу співробітників та інших осіб, створення багатоланкових організованих злочинних груп як в установах, так і поза ними. Установи виконання покарань розглядаються наркоділками як ринки збуту наркотиків.

Виявлення й перекриття каналів надходження до засуджених наркотиків - одна з основних проблем у боротьбі з поширенням наркоманії в місцях позбавлення волі. Проте рівень професіоналізму співробітників установ виконання покарань із виявлення як серед засуджених, так і на волі осіб, які вчиняють протиправні дії, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, недостатній. Підтвердженням є та обставина, що в установах виконання покарань притягуються до кримінальної відповідальності переважно споживачі наркотиків та особи, у яких вони вилучаються. Наркотики, як правило, вилучаються в малій кількості (у 66,6 % випадків від 0,2 до 10 г). Це одне зі свідчень того, що механізм постачання й збуту наркотиків засудженим налагоджений, законспірований, а ті наркотики, які доставляються засудженим, швидко реалізуються [37, с. 120].

Враховуючи викладене, можемо констатувати підвищену суспільну небезпеку проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань, виходячи з того, що деякі з таких предметів спочатку виступають предметами злочинів, а інші - активно використовуються засудженими як засоби й знаряддя вчинення нових злочинів під час відбування покарання. Викладене зумовлює необхідність вироблення відповідних спеціально-кримінологічних та

індивідуальних заходів запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, на що будуть спрямовані наші подальші дослідження.

Отже, важливим напрямком запобігання проникненню заборонених предметів до УВП є проведення якісних обшуків та оглядів. Згідно з ПВР УВП з метою виявлення заборонених предметів проводяться обшуки та огляди засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та прилеглий території, а також контрагентських об'єктах, їхніх речей і одягу, транспортних засобів, приміщень, територій житлових та виробничих зон.

1.3. Дотримання прав та свобод під час проведення обшуків

В умовах розвитку державності України як демократичної європейської країни, ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним з основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини проголошують серед основоположних прав людини право на житло та його недоторканість. В ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. проголошено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. [38]. Крім того, аналогічні права проголошені і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 17) [39], у ст. 12 Загальної декларації прав людини [40]. Щодо національного законодавства, то варто зазначити, що Конституція України також гарантує недоторканість житла (ст. 30). Згідно з

положеннями цієї норми, забороняється проникнення в житло чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду. Крім того, Конституцією і законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30, 31, 32 Конституції України, під час здійснення досудового розслідування. Підстави і порядок здійснення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням цих конституційних прав і свобод людини і громадянина, визначені КПК України. Відповідно до ст. 2 КПК України, завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Виконання завдань кримінального провадження повинно здійснюватися лише із застосуванням та дотриманням належної правової процедури. Належна правова процедура – це встановлений кримінальним процесуальним законом порядок дій, яка забезпечує прийняття законних, обґрунтованих і справедливих рішень. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування неможливе без отримання певної доказової інформації. Специфічним є те, що кримінально-процесуальна діяльність пов'язана з вторгненням в особисте життя громадян, обмеженням у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Це відбувається під час провадження окремих слідчих дій, зокрема обшуку. Обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Суть її полягає у примусовому обстеженні житла, іншого володіння особи, обшуку особи [41, с. 215].

Частина перша ст. 8 Конвенції передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. При цьому в самій статті ми не знайдемо ані визначення, ані деталізації того, що стосується «приватного» та «сімейного» життя, що таке «житло» чи

«кореспонденція». Слід зазначити, що ці поняття поряд з такими поняттями, як «закон», «кримінальне обвинувачення», «майно» тощо є автономними і не залежать від поняття і розуміння того чи іншого терміна, яке передбачає національне законодавство держави, що ратифікувала Конвенцію. Тому для з'ясування змісту вищезгаданих понять нам слід насамперед звернутись до їх тлумачення ЄСПЛ.

Буде слушним зазначити, що рішення ЄСПЛ у справі «Головань проти України» від 5 липня 2012 року, заява № 41716/06, в якій заявниками було подружжя, якому належала на праві спільної сумісної власності квартира. Скарга заявниці за ст. 8 Конвенції ґрунтувалась на тому, що вона була власницею квартири, де проводився обшук. Оскільки квартира використовувалась виключно чоловіком для його професійної діяльності (як офіс адвоката), Суд не вважав таку квартиру «житлом» заявниці в розумінні ст. 8 ЄКПЛ. Як наслідок, скарга заявниці була визнана неприйнятною [42, п. 43].

Крім того, відповідно до практики ЄСПЛ до житла також належать: будинки, в яких особа тимчасово проживає упродовж значних періодів кожного року, хоча такі будинки можуть їй і не належати; приміщення, в якому особа проживає протягом значного періоду часу, хоча і не має законних підстав проживати в ньому; приміщення, які особа займає тимчасово (орендує чи воно надане їй як соціальне житло); нетрадиційні місця проживання – будинки на колесах, палатка в таборі ромів; офіс адвоката чи нотаріуса тощо.

Зазначимо, що, враховуючи чотири сфери особистої автономії особи, які захищає ст. 8 Конвенції, один засіб може становити втручання у декілька сфер. Як правило, коли йдеться про обшук житла, то такі дії асоціюються передусім з правом на повагу до житла. Однак в окремих випадках проведення обшуку може призвести до втручання не лише у право на повагу до житла, а й у інші сфери особистої автономії, зокрема у приватне життя.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» від 30 вересня 2010 року, заява № 12451/04, обшук житла

заявників під час святкування дня народження сина (у присутності гостей) становив втручання в приватне життя та житло заявниці [43, п. 43].

У справі «Головань проти України» ЄСПЛ розглядав обшук офісу адвоката як втручання в права на повагу до «приватного життя», «житла» та «кореспонденції». Проаналізувавши скаргу заявника, Суд дійшов висновку, що обшук офісу заявника та вилучення документів, наданих йому клієнтом, завдали шкоди професійній репутації скаржника, а отже, становили втручання в його приватне життя. Крім того, обшук мав місце в офісі заявника, який підпадає під поняття «житло». У зв'язку з цим ЄСПЛ вважав такий обшук втручанням у приватне життя та житло заявника [42, п. 52–54].

Загалом, проникнення до житла, проведення в ньому обшуку чи огляду вже само по собі становитиме втручання в права, гарантовані ст. 8 Конвенції. Однак не завжди заяви до ЄСПЛ осіб, які проживають у цьому житлі чи є його власниками, будуть визнані прийнятними. Заяви можуть бути визнані неприйнятними з огляду на те, що належні заявникам квартира чи будинок не є для них «житлом» як таким (як це мало місце у справі «Головань проти України» – стосовно заявниці) чи у зв'язку із тим, що національні органи вжили необхідних заходів для відновлення їхніх прав чи такі особи отримали належну компенсацію (як це мало місце у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» – стосовно заявника).

Слід звернути увагу на те, що не кожне втручання (в т. ч. не кожен обшук) автоматично зумовлює встановлення ЄСПЛ факту порушення ст. 8 Конвенції. Так, п. 2 ст. 8 Конвенції передбачає, що «органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Як убачається з даного положення, втручання в права, передбачені частиною першої даної статті, все ж таки допускаються, однак воно має відповідати певним вимогам.

Ці вимоги для визначення правомірності втручання прийнято називати трискладовим тестом, який використовує ЄСПЛ для аналізу виправданості втручання. Згідно з цим тестом Суд послідовно відповідає на такі питання: чи відбулось втручання «згідно із законом», мало легітимну мету та чи було необхідним у демократичному суспільстві.

Негативна відповідь на будь-яке з цих питань дає підстави ЄСПЛ зробити висновок, що мало місце порушення права, не аналізуючи порушення наступних елементів. Іноді за наявності негативної відповіді на перше питання ЄСПЛ може, окрім цього, проаналізувати питання «необхідності» (пропорційності) такого втручання.

Для того, щоб ствердно відповісти на перше питання трискладового тесту, чи відбулось втручання «згідно із законом», слід встановити чи був закон, який давав підстави для втручання. Однак наявності самого закону недостатньо. Такий закон має бути доступним, тобто особа повинна мати можливість ознайомитись з його змістом. При цьому термін «закон» слід розуміти в «змістовному» значенні, а не у «формальному» [44, п. 53]. Зокрема, він має бути якісним, чітким і передбачуваним, а саме: особа має можливість передбачити наслідки своєї поведінки (в тому числі за допомогою консультації фахівця); визначено межі та спосіб здійснення державою відповідного дискреційного права; наявні процесуальні засоби захисту від свавілля тощо.

З огляду на викладене ЄСПЛ може визнати, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з недотриманням критерію «згідно із законом» через: відсутність закону (правової підстави для втручання); закон існував, однак він був недоступним; національні органи порушили чіткі вимоги закону; закон формально існував, проте він не був достатньо чіткий, передбачуваний та не містив захисних гарантій від свавілля.

Буде слушним зазначити, що у рішенні ЄСПЛ у справі «Белозоров проти Росії та України» від 15 жовтня 2015 року, заява № 43611/02 у квартирі заявника, яка знаходилась в м. Феодосії, Автономна Республіка Крим, був проведений обшук на підставі постанови, виданої прокуратурою м. Москви,

Російська Федерація, працівниками російської міліції за сприяння працівників української міліції. Однак ЄСПЛ встановив, що жодних правових підстав для проведення обшуку в Україні на підставі постанови, виданої правоохоронними органами Російської Федерації, не було (фактично закону не було), а отже, втручання органів влади України у права заявника за ст. 8 Конвенції не було здійснено «згідно із законом» [45, п. 119].

У іншій справі «Гудсанови проти Болгарії», рішення від 15 жовтня 2013 року, заява № 34529/10, ЄСПЛ вважав, що критерій «згідно із законом» не був дотриманий, оскільки законодавство Болгарії не передбачало достатніх гарантій від свавілля як до, так і після проведення обшуку. Кримінально-процесуальне законодавство Болгарії дозволяло слідчим органам проводити обшуки в термінових випадках, коли існує загроза підробки доказів. Складений за його результатами протокол у подальшому підлягав судовому контролю (затвердженню судом). Однак таке законодавче формулювання є настільки широким, що жодним чином не обмежує слідчі органи в частині необхідності й обсягу проведення таких обшуків. Крім того, подальший судовий контроль результатів такого обшуку за своєю суттю був формальним, оскільки суддя лише написала фразу «погоджую», поставила дату, підпис та печатку суду. Таким чином, ані підставність обшуку, ні його межі фактично судом не перевірялись. Зокрема, Суду було незрозумілим, чому в заявника під час обшуку вилучили пістолет і дозвіл на його носіння, коли кримінальна справа стосувалась нецільового використання бюджетних коштів [46, п. 220-227].

На перший погляд, вищезгадані недоліки належать до третього критерію трискладового тесту (про який йтиметься нижче), однак ЄСПЛ у такому випадку визнає порушення ст. 8 Конвенції саме з огляду на критерій «згідно із законом», оскільки первинним тут є саме відсутність якісного закону, який би був чітким, передбачуваним та містив достатні гарантії від зловживань. Саме такі недоліки закону і стали в подальшому причинами для зловживань органами розслідування.

Принагідно слід зазначити, що чинний КПК цілком відповідає всім вищезгаданим вимогам щодо якості закону.

Щодо легітимної мети, то найбільш поширеною метою обшуку є «запобігання правопорушенням та злочинам» (п. 2 ст. 8) або «попередження злочину», доведення якої для Уряду не становить значних труднощів. Певні труднощі можуть мати місце у випадку виявлення ЄСПЛ у конкретній ситуації так званої прихованої мети. Наголосимо, що аналогічне завдання (встановити наявність чи відсутність прихованої мети обшуку) стоїть і перед національним судом, зокрема, слідчим суддею під час розгляду клопотання про надання дозволу на обшук чи судом, який розглядатиме кримінальне провадження по суті. Саме суд, навіть більшою мірою, ніж слідчий суддя, має можливість виявити приховану мету обшуку, – і в такому випадку саме він мав би зазначити про це в своєму рішенні, надавши цим обставинам належне обґрунтування.

Третім елементом виправданості втручання є з'ясування, чи було таке втручання необхідним у демократичному суспільстві.

Поняття «необхідність» означає, що втручання відповідає нагальній суспільній потребі, тобто, що воно є пропорційним поставленій законній меті. З'ясовуючи, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд бере до уваги певну свободу розсуду, якою володіють договірні держави. Проте винятки, передбачені п. 2 ст. 8 Конвенції, мають тлумачитися вузько, а необхідність у їх застосуванні має бути переконливо встановлена [47, п. 44].

ЄСПЛ встановив відсутність «нагальної потреби» у винесенні судом постанови про проведення обшуку, може бути справа «Геращенко проти України», рішення від 7 листопада 2017 року, заява № 20602/05, де обшук було проведено через півтора місяці після винесення постанови про обшук [48, п. 135].

Якщо йдеться про обшуки, то ЄСПЛ оцінюватиме, чи підстави, наведені на обґрунтування проведення обшуку житла та виїмки з нього, були належними та достатніми (в тому числі й те, як співвідноситься сукупність зібраних доказів

з певним етапом розслідування) і чи принцип пропорційності був дотриманий (пошук справедливого балансу вирішення конфлікту публічних і приватних інтересів та найменш обтяжливого для людини способу втручання). Також Суд аналізує як у конкретній справі спрацювали визначені законом гарантії від свавілля.

Для того щоб визначити, чи в конкретній справі відповідне втручання було пропорційним меті, яку воно ставило, Суд повинен, зокрема, проаналізувати: тяжкість правопорушення, у зв'язку з яким проводився обшук; чи був ордер на обшук виданий судом (чи підлягав він судовому контролю до чи, в окремих випадках, після проведення обшуку); чи видавався ордер на підставі обґрунтованої підозри; чи обсяг ордеру був обґрунтовано обмежений; спосіб виконання обшуку; статус приміщення, яке підлягало обшуку [48, п. 129; 49, п. 214]. При цьому проведення обшуку в житлі чи офісі третьої особи є цілком допустимим, якщо дотримано вищезгадані вимоги [50, п. 75–77].

У справі «Геращенко проти України» ЄСПЛ узяв до уваги такі обставини: обшук помешкання заявника проводився на підставі постанови, винесеної Суворовським судом, отже, підлягав судовому контролю; хоча обшук, щодо якого подано скаргу, проводився в рамках кримінальної справи щодо іншої особи, Суд погодився з тим, що необхідність виявлення доказів злочину може зумовити обшук приміщення третьої особи; національний суд мав певні докази того, що заявник міг мати наркотичні засоби і намір їхнього збуту. Однак ЄСПЛ звернув увагу й на низку недоліків під час проведення обшуку житла заявника: по-перше, міліція здійснила обшук помешкання заявника на підставі постанови суду тільки через півтора місяця після її винесення і жодних пояснень такої затримки не було надано; по-друге, обшук був проведений одразу після контрольної закупки, що могло бути зумовлено необхідністю гарантувати збереження доказів, однак для чого тоді органу розслідування було отримувати постанову на обшук за півтора місяця до самого обшуку; по-третє, існували фактологічні суперечності – особа, яка здійснювала контрольну закупку, отримала помічені гроші для такої закупки в час, коли обшук вже

тривав. Ці недоліки і стали причиною встановлення судом порушення ст. 8 Конвенції під час обшуку [48, п. 13–136].

Під час проведення обшуку офісу адвоката Суд також повинен врахувати, чи здійснювався він у присутності незалежного спостерігача, а також взяти до уваги ступінь можливих наслідків для роботи та репутації осіб, які можуть постраждати від обшуку.

Так, у справі «Головань проти України» ЄСПЛ зазначив, що він особливо увагу приділяє гарантіям, які повинні дотримуватись під час переслідування адвокатів. Зокрема, Суд повторив, що переслідування представників юридичної професії – це удар у саме серце Конвенції. Посягання на професійну (адвокатську) таємницю може відобразитись на належному здійсненні правосуддя і відповідно завдати шкоди правам, гарантованим ст. 6 Конвенції. Тому обшуки в приміщеннях адвокатів повинні особливо строго контролюватись. Відповідні гарантії, такі як наявність та ефективна участь незалежних спостерігачів, завжди повинні бути доступними під час обшуку офісу адвоката, для впевненості в тому, що матеріали, які підпадають під законний професійний привілей (адвокатську таємницю), не будуть вилучені [42, п. 62].

Недотримання будь-якої з названих вище вимог може мати наслідком визнання ЄСПЛ порушення ст. 8 Конвенції. У справі «Візер та Бікос Бетейлігунген ГмбХ проти Австрії» (Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria), рішення від 16 жовтня 2007 року, заява № 74336/01, під час обшуку в офісі адвоката правоохоронними органами вилучались ряд документів та електронних даних у заявника. При цьому під час обшуку був присутній незалежний спостерігач, який контролював правомірність вилучення документів і їх належність до порушеної справи. У частині вилучення документів ЄСПЛ не знайшов порушення ст. 8 ЄКПЛ. Однак під час обшуку фактично працювали дві групи правоохоронців: одні вилучали документи, а інші – копіювали електронні дані з комп'ютера заявника. Тому під час вилучення електронних даних правоохоронці діяли на власний розсуд без

нагляду стороннього спостерігача. Крім того, скопіювавши електронні дані, вони не повідомили про обсяг і результати вилученого, не склали протоколу одразу після закінчення такого вилучення. Обшук і вилучення в такий спосіб електронних даних ЄСПЛ визнав порушенням ст. 8 Конвенції [44, п. 62–66].

Певну специфіку також мають обшуки в офісах засобів масової інформації та в житлі журналістів, оскільки, останні також мають права на журналістську таємницю та на нерозголошення журналістських джерел інформації. І хоча таке втручання більшою мірою стосується порушень прав, передбачених ст. 10 Конвенції (як і обшук офісу адвоката може стосуватись дотримання прав, гарантованих ст. 6 Конвенції), однак підставність і межі таких обшуків у даному випадку теж мають свою специфіку. Так, у справі «Ернст та інші проти Бельгії», рішення від 15 липня 2003 року, заява № 33400/96, ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції під час обшуків офісу видавництва цілої низки газет і житла журналістів, незважаючи на дотримання певних процесуальних гарантій. Однак Суд звернув увагу на те, що заявники не були обвинувачені у жодному злочині, а дозволи (ордери) на обшуки були викладені в надто загальних формулюваннях. Суд установив, що в ордерах було вказано про необхідність провести обшук і вилучити «всі документи чи предмети, які могли б сприяти у розслідуванні» без будь-якого обмеження, без зазначення інформації про саме розслідування і про те, обшук яких саме житлових приміщень потрібно здійснювати та які саме предмети потрібно вилучити. Більше того, Уряд визнав, що заявники не були повідомлені про підстави для обшуків [51, п. 115–117].

Невжиття національними органами (судами, органами досудового розслідування) достатніх заходів для відновлення порушених прав під час обшуків або невідшкодування шкоди, завданої такими порушеннями, є значною мірою підставою для звернення до ЄСПЛ, а в подальшому і визнання останнім факту порушення ст. 8 Конвенції.

У справі «Кіган проти Сполученого Королівства», рішення від 18 липня 2006 року, заява № 28867/03, о 7 год. ранку в будинок заявників проникли

працівники поліції та провели обшук приміщень. Припускалось, що в будинку мешкає особа, котру розшукували у зв'язку з вчиненням розбою. Аби увійти до квартири, поліцейські пробили металевим тараном дірку у дверях. Виявивши, що в будинку мешкає сім'я Кіган, а не особа, яку розшукували, працівник, відповідальний за проведення операції, вибачився перед мешканцями і негайно віддав розпорядження відремонтувати пошкоджені двері. Заявники звернулися з позовом проти місцевого відділу поліції, оскаржуючи грубе й недбале проведення обшуку. Однак суди відмовили їм у відшкодуванні, посилаючись на те, що поліцейські діяли з наміром розкрити серйозний тяжкий злочин й у їх поведінці не було грубої недбалості у виконанні повноважень. Також національні суди відмовили заявникам у відшкодуванні шкоди. Тим не менше, ЄСПЛ вважав, що проникнення у житло заявників не можна вважати пропорційним заходом для досягнення цілі розкриття злочину. Адже, крім того, що проникнення викликало у заявників глибоке відчуття страху і тривоги, воно ґрунтувалося на неналежній перевірці працівниками поліції інформації про те, що за відповідною адресою проживає підозрювана особа [52, п. 32–35].

У справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України», хоча національні органи визнали обшук незаконним і притягли працівників міліції до дисциплінарної відповідальності, вони не запропонували заявниці жодного відшкодування. З огляду на це заявниця не втратила статусу жертви, а тому могла претендувати на захист своїх прав у ЄСПЛ, який визнав порушення ст. 8 Конвенції [52. с. 73].

Враховуючи викладене, слід зазначити, що під час здійснення обшуку, передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а саме – під час проведення слідчої (розшукової) дії обшуку, тому застосування належної правової процедури сприятиме забезпеченню захисту прав і свобод людини. Слід пам'ятати, що гарантування (відновлення) прав, визначених Конвенцією, – це передусім обов'язок національних органів кожної з держав, які ратифікували Конвенцію. Якщо йдеться про гарантування прав, передбачених ст. 8 Конвенції, під час обшуку,

то цей обов'язок покладається насамперед на суди. Від сумлінності дій слідчого судді, органу досудового розслідування та судів, які розглядатимуть кримінальне провадження по суті (а інколи й від суду, до якого звернулись за справедливою компенсацією), значною мірою залежить, наскільки ефективно Україна забезпечить дотримання (відновлення) прав і свобод особи, гарантованих ст. 8 Конвенції. Це, своєю чергою, впливатиме на кількість та підставність звернень до ЄСПЛ зі скаргами на дії (бездіяльність) органів влади України.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

2.1. Підстави та порядок проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України

Обшук є надзвичайно важливим оперативно-розшуковим заходом в УВП. Засуджені в пенітенціарних установах завжди схильні отримувати заборонені на території установи предмети. Тому дуже важливо проводити обшук засуджених при їх потраплянні до УВП, також при їхньому поверненні з виробничої в житлову зону через високу імовірність виготовлення і отримання заборонених предметів під час перебування у виробничій зоні.

Обшук, відіграє значну роль у боротьбі із розповсюдженням заборонених речей в УВП. За допомогою огляду приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів досягаються цілі по виявленню та вилученню заборонених предметів і фіксації оперативно значимої інформації (про сліди злочинної діяльності, знаряддя злочину). Засуджені часто ховають заборонені речі в непримітних або важкодоступних місцях (вентиляційні шахти, подвійне дно в тумбочці, всередині інших особистих речей тощо).

Стаття 102 КВК України [54] встановлює, що засуджені, їхні речі і одяг, а також приміщення та територія колоній підлягають обшуку і огляду. Особистий обшук проводиться особами однієї статі із засудженими. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Адміністрація колонії має право, за наявності підстав, проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території колонії, а також вилучати документи, а також предмети, вироби і речовини, зберігання і використання яких засудженим заборонено. Порядок проведення обшуків і

оглядів визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України (ч. 6 ст. 102 КВК України).

Порядок проведення оглядів і обшуків передбачений Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

З метою виявлення предметів, виробів, речей та продуктів харчування, не передбачених переліком, а також грошей, цінних паперів і речей, предметів, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, приготувань до втечі з-під варти, розшуку засуджених, які переховуються, тощо проводяться обшуки та огляди засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та прилеглої території, а також контрагентських об'єктах, їхніх речей і одягу, транспортних засобів, приміщень, територій житлових та виробничих зон.

Обшуки та огляди засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань, контрагентських об'єктах, проводяться у такій послідовності:

- перед початком обшуку чи огляду оголошуються підстави і порядок їх проведення;
- пропонується здати гроші, цінні папери і речі, а також предмети, які заборонено використовувати в установах виконання покарань;
- оголошуються права осіб, які підлягають обшуку або огляду, на оскарження дій персоналу щодо виконання згаданих заходів;
- для проведення особистого обшуку засуджений піднімає руки догори і розставляє ноги (в окремих випадках, коли існує припущення про наявність у засудженого, який підлягає обшуку, зброї або інших заборонених предметів, що можуть бути знаряддям для вчинення злочину, йому пропонується обпертися руками об стіну і розставити ноги. У таких випадках обшук проводиться не менше ніж двома особами);
- для проведення у персоналу і громадян, які перебувають на території установи виконання покарань, контрагентських об'єктах, їм

пропонується особисто пред'явити речі, предмети та одяг, що їм належать, для огляду (огляд одягу проводиться шляхом його промацування; для перевірки внутрішнього вмісту на вимогу осіб, які проводять огляд, валізи і сумки відкриваються, а кишені вивертаються);

- за фактом вилучення грошей, цінностей, предметів, речей, речовин і виробів, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, та про шляхи їх надходження до зони, що охороняється, особи, які підлягали обшуку, мають право надавати письмові пояснення;

- після завершення обшуків та оглядів проводиться опитування засуджених та інших осіб, які підлягали обшуку, на наявність у них скарг і заяв [29].

Для проведення обшуку засуджені виводяться з жилого приміщення (камери), побутового або іншого приміщення у заздалегідь визначені персоналом установи виконання покарань місця.

Під час проведення обшуку та огляду жилого приміщення (камери), особистих речей та предметів засуджених зобов'язані бути присутніми начальник відділення або особа, яка виконує його обов'язки, старший днювальний гуртожитку, черговий по камері згідно з графіком чергування; побутового або іншого приміщення - особа з числа персоналу установи виконання покарань, відповідальна за приміщення; представник засуджених, які працюють або проживають у цьому приміщенні.

Огляди і обшуки приміщень, де проживають засуджені зі своїми сім'ями, проводяться за наявності встановлених законодавством підстав за рішенням суду. До проведення обшуків та оглядів залучаються персонал установи виконання покарань, додаткові сили і засоби міжрегіональних управлінь та підпорядкованих їм установ виконання покарань. Особи, які проводять обшуки та огляди, зобов'язані бути пильними, вимогливими та дотримуватись заходів безпеки [29].

При обшуках і оглядах використовуються відповідні технічні засоби, а також службові собаки. Для фіксації ходу проведення обшуку персонал

установ виконання покарань може використовувати додаткові технічні засоби для проведення кіно-, фото-, відеозйомки. Під час особистого обшуку засудженого використання додаткових технічних засобів для проведення кіно-, фото-, відеозйомки можливе за його згодою. Під час обшуків та оглядів не допускаються безпідставне пошкодження білизни, одягу, майна, інвентарю та інших предметів, а також псування продуктів харчування [29].

Особистий обшук може проводитися з роздяганням і без роздягання. Особистий обшук проводиться особою однієї статі з обшукуваним. Присутність осіб іншої статі з обшукуваним під час обшуку з роздяганням не допускається.

У разі необхідності обстеження порожнин тіла таке обстеження, а також огляд протезів і пов'язок проводяться медичним працівником.

Обшук з роздяганням має проводитися швидко, відразу після його закінчення засудженому дозволяють одягтися. Такий обшук обов'язково проводиться в одноразових медичних рукавичках. Проводити обшуки та огляди в одному приміщенні одночасно декількох осіб заборонено. Умови та методи проведення обшуків та оглядів не мають ображати честь і принижувати гідність засуджених та інших осіб, які підлягають обшуку або огляду. Недопустимими є зауваження з приводу фізичних вад, особливостей анатомічної будови, вживання непристойних виразів, брутальне або некоректне поводження із засудженими та іншими особами, які підлягають обшуку або огляду [29].

Особистому обшуку з роздяганням підлягають засуджені під час їх прибуття в установу виконання покарань та вибуття з установи, приміщення в ДІЗО, карцер, переведення до ПКТ (ОК), в дільницю посиленого контролю та під час звільнення з неї, під час затримання після вчинення втечі з-під варти або інших злочинів, перед проведенням тривалого побачення і після його закінчення, а також в інших випадках за рішенням начальника установи, або особи, яка виконує його обов'язки, або ЧПНУ.

Особистий обшук з роздяганням проводиться у спеціальному приміщенні, розташованому на КПП між житловою та виробничою зонами установи виконання покарань, або в окремих приміщеннях.

Особистому обшуку без роздягання підлягають засуджені під час виходу на роботу та повернення з неї; засуджені, які тримаються у ДІЗО, карцері, ПКТ (ОК), дільницях посиленого контролю, ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки, під час виведення на прогулянку та після її закінчення, перед проведенням особистого прийому засуджених, а також засуджені, які допустили порушення встановленого законодавством порядку відбування покарання, та в інших випадках за рішенням начальника установи виконання покарань, або особи, яка виконує його обов'язки, або ЧПНУ.

Обшук засуджених під час виходу на роботу та повернення з неї проводиться на контрольному майданчику або в інших спеціально призначених місцях. Коли існує припущення, що засуджений потай зберігає заборонені предмети, проводиться його особистий обшук з роздяганням.

Отже, дослідивши підстави та порядок проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України відзначимо, що обшуки це дії, що полягає в примусовому обстеженні приміщень, споруд, ділянок місцевості та інших об'єктів, які перебувають у віданні УВП, з метою вилучення предметів, що можуть мати значення загрозу для режиму в УВП ДКВС України за наявності вірогідних даних про те, що є приховані заборонені предмети в певному місці чи в певної особи.

2.2. Види обшуків засуджених, приміщень та території установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України

Обшук в УВП ДКВС України - діяльність, що полягає в примусовому обстеженні приміщень, споруд, ділянок місцевості та інших об'єктів, які перебувають у віданні певних осіб, з метою знайдення та вилучення заборонених предметів, що за наявності ймовірних даних про те, що вони приховані в певному місці чи в певної особи.

В теорії прийнято за об'єктом обшук поділяти на п'ять видів:

- обшук житлових приміщень (житлових будинків, котеджів, квартир, замків, кімнат у гуртожитку, постійних чи тимчасових житлових помешкань, у тому числі і в готелі чи іншому місці, включаючи туристичний намет на лоні природи);

- обшук іншого володіння особи (дачної будівлі, гаража, яхти, літака, автомобіля, магазину, кав'ярні, кіоску, саду, городу, подвір'я, ферми, земельної ділянки чи угіддя тощо);

- обшук службових та інших приміщень (складських, службових і виробничих приміщень, підприємств, установ, організацій та інших сховищ);

- обшук території (земельної ділянки, саду, городу тощо);

- обшук особи (особистий обшук).

Згідно з п. 1 розділу VIII Інструкції із забезпечення режиму, охорони і нагляду за особами, які тримаються у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 17.03.2015 року №21/5-ДСК, з метою виявлення та вилучення заборонених речей та предметів проводиться обшук камер, приміщень та території СІЗО, а також обшуки ув'язнених (засуджених).

У СІЗО проводяться такі види обшуків:

- особистий обшук;
- обшук камер, де тримаються або працюють ув'язнені (засуджені), інших приміщень та території СІЗО;

- обшук (огляд) транспортних засобів.

Обшуки поділяються на:

- повний обшук - ретельний огляд тіла ув'язненого (засудженого), його одягу, взуття та речей з повним роздяганням;

- неповний обшук - огляд та прощупування одягу, взуття ув'язненого (засудженого) без його роздягання;

- плановий обшук - обшук камер, приміщень та території СІЗО, передбачений добовим наказом, а також графіком проведення обшуків;

- позаплановий обшук - проводиться за рішенням начальника СІЗО або його першого заступника (заступника з режиму і охорони), а також за наявності інформації про зберігання заборонених предметів, підготовка до вчинення злочинів та правопорушень;
- контрольний обшук - проводиться з метою здійснення контролю за проведенням усіх видів обшуків та їх якістю, в день їх проведення;
- загальний обшук - одночасний обшук усіх камер, інших приміщень, території СІЗО, а також ув'язнених (засуджених),
- об'єктовий (зональний) обшук - проводиться вибіркоким методом по об'єктах (група камер, приміщень, ділянки території СІЗО).

Розглянемо послідовно обшук приміщень та особистих речей ув'язнених (засуджених), особистий обшук та огляд речей, особистий обшук та огляд речей в'язнів та особливості використання спеціальних знань при проведенні обшуку в процесі розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних установах.

Розпочнемо з розгляду обшуку приміщень та особистих речей ув'язнених (засуджених). З метою виявлення предметів, які заборонено використовувати в пенітенціарних закладах, приготувань до втечі з-під варти тощо, проводяться обшуки та огляди приміщень, територій житлових та виробничих зон, транспортних засобів, а також ув'язнених (засуджених), персоналу і громадян, які перебувають на території установи та прилеглий до неї місцевості, їхніх речей і одягу.

Умови та методи проведення обшуків та оглядів не повинні ображати честь і принижувати гідність ув'язнених (засуджених) та інших осіб, які підлягають обшуку або огляду. Недопустимими є зауваження з приводу фізичних вад, особливостей анатомічної будови, вживання непристойних виразів, брутальне або некоректне поводження з особами, які підлягають обшуку або огляду.

Для проведення обшуку засуджені (ув'язнені) виводяться з житлового приміщення (камери), побутового або іншого приміщення у заздалегідь

визначені персоналом установи місця. Присутніми можуть бути начальник відділення соціально-психологічної групи, старший днювальний, черговий у камері; особа, відповідальна за приміщення; один із засуджених (ув'язнених), які працюють або проживають у приміщенні [55].

При обшуках і оглядах використовуються відповідні технічні засоби, а також службові собаки. Для фіксації порядку проведення обшуку персонал установи може використовувати фото-, відеозйомку. Не допускається безпідставне пошкодження білизни, одягу, майна, інвентарю та інших предметів, а також псування продуктів харчування.

Обшуки та огляди засуджених (ув'язнених), які перебувають на території установи, проводяться у такій послідовності:

- перед початком обшуку чи огляду оголошуються підстави і порядок їх проведення;
- пропонується здати гроші, цінні папери і речі, а також предмети, які заборонено використовувати в установах виконання покарань;
- оголошуються права осіб, які підлягають обшуку або огляду, на оскарження дій персоналу щодо виконання згаданих заходів;
- для проведення огляду персоналу і громадян, які перебувають на території установи виконання покарань, контрагентських об'єктах, їм пропонується особисто пред'явити речі, предмети і одяг, що їм належать, для огляду;
- за фактом вилучення грошей, цінних паперів і речей, а також предметів, які заборонено використовувати в установах, та про шляхи їх надходження до установи особи, які підлягали обшуку, мають право надавати письмові пояснення;
- після завершення обшуків та оглядів проводиться опитування осіб, які підлягали обшуку, на наявність у них скарг і заяв.

Особистий обшук з роздяганням проводиться швидко, особою однієї статі з обшукуваним, без присутності осіб іншої статі. Одразу після завершення обшуку особа має одягтися. У разі потреби обстеження порожнин тіла, а також

огляду протезів і пов'язок — запрошується медичний працівник, який здійснює такий огляд.

Порядок приймання засуджених до УВП дещо відмінний від порядку приймання до СІЗО і залежить від того, як прибувають засуджені — групою чи поодинці:

- приймання групи здійснює комісія з прийняття та розподілу засуджених під керівництвом начальника установи. До складу комісії входять також заступники начальника установи, персонал оперативного підрозділу, підрозділів нагляду і безпеки, контролю за виконанням судових рішень, соціально-виховної та психологічної роботи, інтендантського та господарського забезпечення та медичної частини;

- в індивідуальному порядку, приймання здійснює начальник установи разом зі співробітником відділу контролю за виконанням судових рішень (за старою термінологією — «спецчастина»);

- у неробочий час приймання засуджених здійснює черговий помічник начальника установи (ЧПНУ) і начальник варті [55].

Під час прийняття засуджених персонал установи перевіряє наявність особових справ і встановлює приналежність їх засудженим, які прибули до установи. Медичний працівник проводить первинний медичний огляд, результати якого, у тому числі фізичні вади та особливості анатомічної будови тіла фіксуються в медичній карті амбулаторного хворого (медичній карті).

Ділі розглянемо особистий обшук та огляд речей. Засуджені, які прибувають до установи, підлягають особистому обшуку з роздяганням, а їх речі — огляду. Речі, продукти харчування, вироби і речовини, які не передбачені переліком продуктів харчування, виробів і речовин, які засуджені можуть отримувати в посилках (передачах), купувати в крамницях установ виконання покарань та зберігати при собі у засуджених вилучаються в порядку, передбаченому ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад установи і повертаються засудженим при звільненні від відбування покарання, при цьому засудженим видається корінець квитанції про передачу речей на склад.

Речі, продукти харчування, вироби і речовини, які заборонені у засуджених вилучаються. Комісія має скласти протокол про вилучення. Вилучені речі здаються для зберігання на склад і мають бути повернені Вам при звільненні з установи, при цьому Вам має бути видано корінець квитанції про передачу речей на склад. Речі, вилучені з обігу, знищуються, а гроші, цінності та інші предмети за рішенням суду можуть бути передані в дохід держави [55].

Тепер розглянемо особистий обшук та огляд речей в'язнів. Проведення обшуків ґрунтується на суворому дотриманні законності, поєднанні високої вимогливості з гуманним ставленням до ув'язнених (засуджених). Працівникам категорично забороняється допускати грубе поводження або приниження гідності ув'язнених (засуджених), не допускати необґрунтованого пошкодження речей та предметів, що знаходяться в їх особистому користуванні. Обшук ув'язнених (засуджених) проводиться особою однієї статі з обшукуваним, медичні пов'язки та протези оглядаються за участю медичного працівника.

Повному обшуку підлягають ув'язнені (засуджені) під час прийому до слідчого ізолятора, перед відправкою за його межі, при поміщенні до карцеру, а також за наявності підстав вважати, що ці особи мають предмети або речовини, заборонені до зберігання і використання. Повний обшук проводиться у такому порядку:

- особі, яка обшукується, пропонується здати предмети, заборонені для зберігання, потім зняти верхній одяг, взуття та білизну;
- проводиться повний тілесний огляд. Пластирні наклейки, гіпсові та інші пов'язки перевіряються спільно з медичним працівником;
- оглядається білизна, верхній одяг та взуття. При виявленні предметів, що зашиті в одязі, тканина розпорюється. Кишені, рукави одягу,

штани, білизна, шкарпетки, панчохи вивертаються. Взуття піддається огляду, супінатори, а також металеві набійки із взуття вилучаються.

Результати проведення повного обшуку особи, яка прибула, оформляються протоколом, в якому перераховуються всі вилучені речі. Протокол підписується особами, які проводили обшук, і особою, яку обшукували. Відмова останньої підписати протокол та всі претензії, заявлені під час обшуку, обумовлюються в протоколі. Про проведений обшук робиться відмітка в камерній картці із зазначенням дати і прізвища особи, яка проводила обшук [55].

Неповному обшуку підлягають ув'язнені (засуджені) під час виведення їх з камер та повернення до них.

Порядок проведення неповного обшуку:

- особа, яка підлягає обшуку, опитується з приводу наявності у неї заборонених для зберігання предметів;
- пропонується розстібнути одяг та підняти руки догори. Одяг ретельно прощупується, перевіряються кишені, оглядається головний убір та взуття. У разі підозрілого поводження ув'язненого (засудженого) проводиться більш ретельний обшук, а за потреби – повний обшук.

Під час проведення особистого обшуку або огляду речей ув'язнених і засуджених можуть застосовуватися технічні засоби виявлення заборонених предметів, речовин і продуктів харчування. Рентгенівську апаратуру дозволяється застосовувати тільки для обшуку одягу або огляду речей ув'язнених і засуджених. З дозволу начальника СІЗО та за рекомендацією медичного працівника проводиться рентгеноскопія тіла ув'язненого чи засудженого.

Перейдемо до розгляну особливостей використання спеціальних знань при проведенні обшуку в процесі розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних установах.

Необхідність проведення обшуку при розслідуванні злочинів, вчинених в пенітенціарних установах, виникає практично постійно, адже за його

допомогою можуть бути отримані докази щодо злочинної діяльності конкретних осіб, складу та структури злочинної групи та ін. У дослідженнях, присвячених розгляду проблем криміналістичного забезпечення проведення обшуку, однією з ключових умов оптимізації діяльності слідчого названо використання допомоги спеціаліста [56, с. 232].

Варто зазначити, що провадження обшуку в пенітенціарних установах практично неможливе без залучення спеціаліста-криміналіста до його проведення. Оскільки знання, якими володіє спеціаліст-криміналіст, які в підручниках з криміналістики називають спеціальними знаннями, допомагають на практиці, а саме:

- застосувати науково-технічні засоби для виявлення прихованих предметів;
- розпізнати дійсність суті об'єктів;
- визначити спосіб приховання об'єктів пошуку;
- провести попереднє дослідження виявлених об'єктів;
- надати допомогу у виявленні предметів і слідів з їх подальшим вилученням, упаковкою та транспортуванням;
- правильно зафіксувати результати обшуку;
- здійснити пошук зразків для порівняльного дослідження.

На наше переконання, саме використання спеціальних знань при провадженні обшуку дозволяє вважати діяльність спеціаліста-криміналіста в обшуку невід'ємним елементом інтегративної моделі використання спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні злочинів, вчинених в пенітенціарних установах.

Аналіз результатів проведеного нами наукового дослідження та його емпіричного матеріалу дозволяє з впевненістю стверджувати, що використання допомоги спеціалістів-криміналістів у кримінальних справах про злочини, вчинені в пенітенціарних установах, допомагає виявити наступні недоліки:

- недостатнє використання можливостей обшуку (7,8%), спеціалісти-криміналісти майже не долучаються до його проведення (2,9%), залишається

слабкою ланкою підготовчий етап проведення обшуку;

– предмети, що вилучаються, детально не оглядаються, вказівки на їх вилучення з метою виявлення латентних слідів в протоколах відсутні, що сприяє прихованню або підміні частини предметів після обшуку, перешкоджає встановленню контакту речей з винними [57, с. 185].

Вважаємо, що основною причиною цих недоліків є прогалини розробки як загальних, так і спеціальних, обумовлених специфікою цього виду злочинів, питань тактики використання спеціальних криміналістичних знань.

В криміналістичній літературі більшість науковців визначають, що підготовчий етап проведення обшуку включає такі елементи:

1) вивчення матеріалів кримінальної справи; 2) збирання орієнтуючої інформації; 3) визначення кола учасників; 4) підготовка НТЗ; 5) планування.

Підготовка до обшуку забезпечує отримання інформації, що є основою для прогнозування, сутність якого полягає в побудові припущень щодо можливих результатів проведення обшуку. При плануванні обшуку найбільшою складністю є оцінка ступеня тактичного ризику, неминуче пов'язаного з його проведенням, тому для його мінімізації на підготовчому етапі слід застосовувати тактичний прийом використання відомостей про осіб, у яких передбачається проведення обшуку, розташуванні місця проведення обшуку: точні межі, адреса, конструктивні особливості будови, топографічний характер місцевості, об'єкти пошуку.

Для оптимізації застосування цього тактичного прийому в умовах пенітенціарних установ необхідним є випереджаюче відображення розшукуваного об'єкту (його елементного складу, структури, властивостей та функцій в системі пенітенціарних установ, здатності взаємодіяти з іншими об'єктами).

Ми погоджуємося із думкою В. К. Лукашевича про те, що центральною ланкою випереджаючого відображення є аналіз сукупності можливих зв'язків та відносин об'єкту з наявними засобами пізнання, а також з іншими об'єктами, потенційно здатними виступати як засоби пізнання, в ході якого досліджуваний

об'єкт певним чином репрезентується у вигляді моделі. Її зміст утворює сукупність елементів об'єкту, що охоплюються виділеними зв'язками і відносинами з потенційними засобами пізнання, а також зв'язаних між собою: онтологічно - належністю до об'єкту, що вивчається, гносеологічно - структурою вихідного та шуканого знання [58, с. 67].

На наш погляд, саме створення моделей в умовах пенітенціарних установ пов'язане з класифікацією предметів, тобто з визначенням їх типу і класу, роду і вигляду, а також з побудовою висновків та прогнозів.

Особливого значення, ми вважаємо, необхідно надавати моделюванню об'єктів пошуку, яке повинно стати комплексною діяльністю, містити гносеологічний, процесуальний та науково-технічний аспекти. Саме це буде вимагати від експерта-криміналіста відповідної організаційної і науково-методичної підтримки.

В умовах пенітенціарних установ науково-методичне забезпечення процедури класифікації об'єктів повинно включати аналіз їх типологічної характеристики та характеру взаємодії в процесі скоєння злочину.

Проводячи аналіз типологічної характеристика об'єктів пошуку, варто зазначити наступне. У криміналістичній літературі існує безліч класифікацій цих об'єктів. На наш погляд, найбільш оптимальною виглядає класифікація залежно від: характеру попередньої інформації про об'єкт пошуку, вказівки в законі, природи того, що шукається.

При формуванні класифікації об'єктів пошуку має враховуватися специфіка виду злочину, скоєного в пенітенціарній установі, отже, у кримінальних справах про крадіжки, скоєні як засудженими, так і співробітниками пенітенціарних установ, найбільш типовими об'єктами є:

- викрадені гроші, речі чи їх частини (деталі);
- знаряддя злому, інструменти, ключі, за допомогою яких здійснювалося проникнення;
- одяг та взуття, на яких могли залишитися сліди;
- засоби зв'язку (мобільні телефони, радіостанції), записники,

фонограми, відеозаписи, що містять інформацію про: злочинну діяльність співучасників, місця знаходження викраденого, наявність у групі загальної каси, підтверджують знайомства та зв'язки учасників групи тощо;

– інше (чорнові документи та записи, вирвані з документів аркуші та ін.).

Аналізуючи гносеологічну основу аналізу змісту процесу взаємодії об'єктів в специфічних умовах пенітенціарних установ, що складає теорія відображення, що розглядає відображення моделі об'єкту пошуку в контексті з категорією «форма». «Внутрішня форма» пов'язана із «зовнішньою формою» закономірностями, що відображають діалектику частини і цілого, структури і функцій.

Саме в пенітенціарних установах формування моделей об'єкту пошуку повинне виходити з комплексу форм відображення властивостей ототожнених об'єктів, при яких ідентифікація відбувається за рахунок:

- по-перше, відображеної інформації на інших об'єктах;
- по-друге, власної (внутрішньої) інформації, яку містять про об'єкт його відокремлені частини.

Оскільки відображення - це процес двобічний, для цілей пізнання важливо вивчити не тільки прямі, а й зворотні ідентифікаційні зв'язки.

У формуванні відображень беруть участь дві групи об'єктів:

- безпосередньо злочинець, його взуття, одяг та інші супутні об'єкти;
- об'єкти, які є засобами цілеспрямованої діяльності (що створюють середовище, в якому знаходиться предмет посягання, використовуваний злочинцем для їх зміни).

Варто погодитися із досить вірною думкою А. Е. Разумова, що при моделюванні об'єктів пошуку слід виявити наступні об'єкти: а) якими залишені сліди на місці події; б) які до місця обшуку принесені злочинцем з місця події [59, с. 107].

На наш погляд, моделювання шляхом вивчення відображень зовнішньої будови об'єктів, що характеризують механізм скоєння крадіжки, вчиненої в

пенітенціарній установі, дозволить спеціалісту-криміналісту відтворити їх загальну образно-понятійну модель: встановити вид інструменту, тип і фасон взуття, одягу, рукавичок, а також своєрідні особливості, які властиві вузькій групі, або навіть конкретному слідоутворюючому об'єкту; розмір, покрій, колір, форму, кількість гудзиків, конфігурацію коміра і кишень, забарвлення матеріалу і підкладки, ступінь зношеності, наявність етикеток; вид плетіння золотих ланцюжків; форма огранювання коштовного каменя, індивідуальні особливості. Також важливу роль грають і виявлені на місці події частини відокремлених деталей, матеріалів, речовин, що характеризують впливаючі об'єкти або розділені сукупності: уламки скла, сліди лакофарбового покриття тощо.

Так, при класифікації об'єктів пошуку в пенітенціарній установі слід враховувати можливість зміни їх вигляду, призначення, розбирання на частини.

Особливу складність становить формування моделей зворотних ідентифікаційних зв'язків, яке направлене на відтворення не шуканого об'єкту, а сліду. З цією метою М. Я. Сегай пропонує побудувати ідеальну модель не тільки шуканого об'єкту, але й механізму взаємодії шуканого і сприймаючого об'єктів [60, с. 153].

Доцільно, на наш погляд, виділити наступні етапи моделі шуканого об'єкта:

- встановлення кола просторових (центральных, периферичних) вузлів взаємодії злочинців з навколишнім оточенням місця події;
- виділення інформаційних каналів на різних рівнях взаємодії матеріальних тіл - елементарного і багатобічного;
- аналіз об'єктів взаємодії як комплексної системи: сліди злочину - знаряддя злочину - супутні сліди - властивості і ознаки сприймаючих об'єктів (виступи й опуклості з волокнами одягу, крові, що належить злочинцеві, шерсті тварин на кріслі).

По джерелу походження ці сліди можна класифікувати на:

- частинки і елементи зламанної перешкоди, поява яких обумовлена дією знаряддя злочину (металева тирса);

- деталі і частинки самих знарядь злочину, їх складових елементів, частин;
- частинки одягу і сліди пошкоджень, отриманих злочинцем в результаті дії знаряддя, подолання зламанної перешкоди або контакту з предметами обстановки (краплі крові, волокна, скляний пил);
- оцінка виявлених ознак і формулювання висновку про можливість, характер й локалізацію пошкоджень і мікрочасток (мікрооб'єктів) від об'єкту взаємодії на тілі і одязі злочинця.

Таким чином, відомості про характеристики шуканих об'єктів (знарядь злочину), а також вилучених у процесі оглядів слідів (мікрооб'єктів) повинні орієнтувати слідчого на виявлення та вилучення під час обшуку об'єктів, які можуть встановити факт контактної взаємодії злочинця з обстановкою місць злочинів шляхом взаємопереходу мікрочасток.

Також варто зазначити, що організаційне забезпечення потребує чіткої взаємодії між елементами інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань, що забезпечують «підсумовування» доказової інформації, яка потенційно міститься в матеріальних слідах-відображеннях.

На наш погляд, можна визначити, що як джерела отримання інформації, в особливих умовах пенітенціарних установ, виступають:

- протоколи оглядів місць подій, моделі слідів;
- криміналістичні обліки;
- висновки судових експертиз, що досліджують об'ємний ідентифікаційний зв'язок, тобто співвідношення слідів і об'єктів, чії властивості в них відображені, до однієї групи (класу, роду, виду).

Систематизація інформації про об'єкти пошуку, в умовах, які притаманні пенітенціарній установі, має здійснюватися шляхом складання розшукової таблиці.

А. Е. Разумова запропонувала розділити шукані об'єкти на три таблиці, що включають: 1) інформацію про всі сліди, виявлені на місці події; 2) предме-

ти викраденого; 3) дані про сліди-нашарування, що утворилися на одязі та тілі злочинця [59, с. 108].

Вважаємо, що це може привести до певної плутанини, адже не дає вичерпного уявлення про комплекс об'єктів пошуку, саме в пенітенціарній установі.

Тому пропонується сформувати пошукову таблицю, яка була б ефективною в пенітенціарній установі, а об'єкти пошуку класифікувати на: 1) знаряддя і засоби злочину; 2) предмети злочинного посягання, документи; 4) одяг і взуття злочинця. Крім того, в пошукову таблицю слід включити інформацію про те, чи розбирається на частини шуканий предмет, а також прогностичну інформацію про латентні сліди та можливості подальших експертних досліджень.

Доцільно зазначити, що на підготовчому етапі обшуку, що проводиться в пенітенціарній установі, використовується тактичний прийом мобілізації і розстановки сил та НТЗ, зміст якого складає:

- підготовка необхідних технічних засобів (засоби пошуку, фіксації та вилучення слідів і об'єктів; вимірювальні прилади: «ВК-1»; ультрафіолетові освітлювачі; пошукові засоби; прилади «Кіновар», «Жасмин»; кабелешукачі «Р-299; нелінійні радіолокатори «Аргус-1» для виявлення неекранованих радіоелектронних засобів, що містять напівпровідникові пристрої);
- застосування засобів технічного попередження витoku інформації (використання переносних радіо- блокувальників мобільного зв'язку);
- застосування НТЗ попередніх досліджень (система ІОПБСАЛ, що запрограмована на виявлення і атрибутивне розпізнавання речовин);
- застосування спеціальних засобів для відпирання металевих шаф, сейфів та сховищ;
- підготовка та використання засобів для роботи з комп'ютерною технікою, у тому числі використання спеціальних програм розкриття паролів, блокування модемів та ін.);
- узгоджене застосування фотозйомки та відеоза- пису при виявленні

та описі об'єктів, а також при фіксації поведінки осіб, які знаходяться у приміщенні, що обшукується та протидіють проведенню обшуку.

На наш погляд, у положеннях даної наукової статті ми не зможемо розглядати всі тактичні прийоми обшуку, що проводяться в пенітенціарній установі, оскільки це повинно стати предметом окремого наукового дослідження. Але треба наголосити, що при проведенні обшуку в осіб, підозрюваних у вчиненні серійних крадіжок, обшук доцільно проводити суцільним послідовним методом та іншою інформацією, що представляє інтерес для членів злочинної групи, та інші місця, сміттєві кошики та контейнери, шафи персоналу установи, ліжка та персональні тумбочки засуджених.

На наш погляд, також інтерес викликає система тактичних прийомів, направлених на виявлення місць схованок, що обладнуються засудженими, для виявлення яких необхідні спеціальні криміналістичні знання і НТЗ. Саме основу таких спеціальних криміналістичних знань в установах виконання покарань складають:

- аналіз ознак предмету пошуку;
- зіставлення предмету пошуку з різними об'єктами місця пошуку;
- орієнтація на професійні вміння чи інші навички особи, яку обшуковують, при встановленні місця схову;
- використання можливостей типових аналогів;
- аналіз вузлів обстановки з метою встановлення демаскуючих ознак;
- зіставлення предметів між собою.

Для здійснення зазначених прийомів використовуються такі технічні прийоми, як зондування порожнистих і заповнених сипкими й м'якими речовинами просторів з допомогою щупів, простукування мурів; використання джерел освітлення для порівняння різних ділянок поверхонь по забарвленню, запиленості, зношеності; визначення наявності магнітного поля та інших особливостей. При цьому необхідно звертати увагу на наступні ознаки: сліди підклеювання шпалер, свіжість забарвлення, нові планки пластика, що можуть свідчити про створення або знищення схованки.

Під час аналізу предметів обстановки слід враховувати і такий нюанс, як наявність на них павутиння, яке зазвичай призводить до відмови пошуку практичними працівниками. В ході вивчення спеціальної літератури нами було встановлено, що мінімальна кількість часу для плетіння нитки павука складає 25 хвилин [56, с. 235].

Отже, в УВП ДКВС України з метою виявлення та вилучення заборонених речей та предметів проводиться обшук камер, приміщень та території, а також обшуки ув'язнених (засуджених). Проводяться такі види обшуків: особистий обшук, обшук камер, де тримаються або працюють ув'язнені (засуджені), інших приміщень та території, обшук (огляд) транспортних засобів.

Обшуки поділяються на: повний обшук - ретельний огляд тіла ув'язненого (засудженого), його одягу, взуття та речей з повним роздяганням, неповний обшук - огляд та прощупування одягу, взуття ув'язненого (засудженого) без його роздягання, плановий обшук - обшук камер, приміщень та території, передбачений добовим наказом, а також графіком проведення обшуків, позаплановий обшук - проводиться за рішенням начальника УВП або його першого заступника (заступника з режиму і охорони), а також за наявності, інформації про зберігання заборонених предметів, підготовка до вчинення злочинів та правопорушень, контрольний обшук - проводиться з метою здійснення контролю за проведенням усіх видів обшуків та їх якістю, в день їх проведення, загальний обшук - одночасний обшук усіх камер, інших приміщень, території, а також ув'язнених (засуджених), об'єктовий (зональний) обшук - проводиться вибіркоким методом по об'єктах (група камер, приміщень, ділянки території СІЗО).

Зауважимо, що з метою удосконалення положень тактики провадження обшуку в пенітенціарних установах: доцільно звертати увагу на сліди шуканих об'єктів, що утворилися під час їх знаходження в приміщенні: контури, вдавнення, подряпини на підлозі та стінах від великогабаритних предметів; нашарування від предметів, що вміщують рідину на білизні в шафах, книгах,

волокна на виступаючих предметах обстановки, які згодом можуть бути використані для ідентифікації, при виявленні об'єктів пошуку для дослідження використовуваної в доказуванні системи «суб'єкт - річ - подія злочину» дії спеціаліста-криміналіста проводяться в такій послідовності: допомога слідчому в точному позначенні в протоколі обшуку обставин і місця їх виявлення. При цьому слід здійснювати фотографування місця виявлення із знайденим предметом, а потім і самого предмету, огляд знайденого предмету з метою визначення його призначення, стану, опису загальних і окремих ознак; виявлення слідів і ознак, що вказують на його причетність до події, яка розслідується, і конкретної особи: пошук слідів прямої і зворотної дії: наприклад, слідів рук - на предметах викраденого і знаряддях злочину, частинок ґрунту - на одязі, взутті, рукавичках, знаряддях злочину, складання відповідних документів. Обов'язково повинна бути розроблена інформаційно-пізнавальна модель діяльності спеціаліста-криміналіста із надання допомоги слідчому у збиранні криміналістично значимої інформації при проведенні обшуку, яка буде ефективним інструментом формування інформаційної основи розслідування злочину, вчиненого в пенітенціарній установі.

2.3. Оформлення результатів обшуків

Результати особистого обшуку ув'язнених і засуджених, які прибули до УВП, оформлюються протоколом особистого обшуку ув'язненого (засудженого), у якому зазначаються всі вилучені речі та який підписується посадовими особами, які проводили обшук, і ув'язненим (засудженим), якого обшукували. Відмова ув'язненого чи засудженого підписати протокол та його претензії, заявлені під час обшуку, зазначаються в протоколі.

Основний засіб фіксації обшуку – протокол, повинен відображати хід та результати дії і відповідати вимогам законодавства. Тому в протоколі має бути зазначено: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які

присутні під час проведення обшуку (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання; підстави для обшуку; дії слідчого та результати обшуку.

У протоколі обшуку відмічається, що видано добровільно, що та де було виявлено, як знайдене зберігалось. Спосіб зберігання та наявність тайників також можуть мати доказове значення. Вилучені предмети описуються в межах, які дозволяють індивідуалізувати їх та зафіксувати ознаки та особливості, які можуть бути з часом втрачені. З цією метою описуються зовнішній вигляд, реквізити та склад документів, вказується найменування, кількість, вага, об'єм, розміри предметів, їх стан, які є дефекти, стан упаковки, номери та інші ознаки.

Описуючи предмети що вилучаються, не слід вказувати ознаки які можуть бути сумнівними, вказувати в протоколі метал, з якого виготовлена обручка, потрібно відмічати лише її колір та розмір. Предмети, що вилучаються опечатуються та завіряються підписами присутніх, щоб вони не могли бути заміненими без пошкодження печатей та підписів. При великій кількості однорідних предметів може бути складено опис яка додається до протоколу обшуку.

В заключній частині протоколу вказується, які предмети були упаковані, якою печаткою опечатані, що і кому було передано на відповідальне зберігання. Протокол обшуку складається в трьох екземплярах, через копіювальний папір, причому перший екземпляр залишається у матеріалах кримінального провадження, другий вручається обшукуваному під розписку, а третій, разом з вилученими предметами здається в камеру зберігання речових доказів. Всі сторінки оригіналу та копій повинні бути підписані особою яка проводила обшуку, іншими учасниками обшуку та обшукуваною особою, а при

її відсутності – представниками місцевої влади, домоуправління. В протокол обшуку не вносяться будь-які пояснення обшукуваного про походження вилучених речей тощо [61].

Поряд із складанням протоколу обшуку, для фіксації його результатів можна виготовляти плани, схеми, використовувати фотозйомку, а в деяких випадках відеозапис.

Фотозйомка, яка застосовується в процесі проведення обшуку проводиться за правилами судової фотографії, при цьому слід сфотографувати місце, де були виявлені розшукувані речі в зокрема тайники, об'єкти, виявлені в ході обшуку предмети, залишені на відповідальне зберігання для того, щоб останні не були замінені. Якщо речові докази з будь-яких причин не можуть зберігатися при матеріалах кримінального провадження, то вони повинні бути сфотографовані. Фотознімки, зроблені на місці обшуку дають суду наглядну доказову інформацію про вилучені предмети, місця їх зберігання, в зокрема різноманітних тайників, а також виключить можливість посилатися на заміну предметів особою, яка проводить розслідування. Якщо необхідно в наглядній формі зафіксувати будь-які об'єкти, зокрема будова тайників, то в цих випадках найбільш чітку уяву про тайник дасть його детальний план.

Застосування відеозапису дозволяє синхронно зафіксувати зображення та звукову інформацію, що дає змогу фіксації реакції особи, яку обшуковують, в конфліктних ситуаціях – протидії обшуку, перешкоджання обстеженню приміщень, при відмові відкрити замкнуті приміщення, які підлягають обшуку, і, як наслідок цього, відкриття таких приміщень тощо. Відзнятий матеріал під час обшуку дозволяє чітко і наочно уявити розташування ділянки, що обшукується, загальний вигляд приміщення, місцевості, виявлених предметів і місць їх укриття.

На виконання статей 59, 102, 107 та 151 Кримінально-виконавчого кодексу України та з метою врегулювання порядку виконання та відбування кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення, Наказом Міністерства юстиції України

від 28.08.2018 р. № 2823/5, були затверджені Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Згідно Розділ XXIV ПВР УВП для фіксації ходу проведення обшуку персонал установ виконання покарань може використовувати додаткові технічні засоби для проведення кіно-, фото-, відеозйомки. Під час особистого обшуку засудженого використання додаткових технічних засобів для проведення кіно-, фото-, відеозйомки можливе за його згодою.

Натомість, доказом наявності та вилучення заборонного предмету, є протокол вилучення. Розділ XXV ПВР УВП, регулює порядок вилучення предметів, виробів, речей та продуктів харчування, придбаних незаконним шляхом, а також заборонених для зберігання і використання. Згідно п. 3 розділу XXV ПВР УВП, виявлені у засуджених гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, вилучаються, про що посадовою особою установи складається протокол вилучення.

Дослідивши питання оформлення результатів обшуків можемо констатувати, що для фіксації ходу проведення обшуку персонал установ виконання покарань може використовувати додаткові технічні засоби для проведення кіно-, фото-, відеозйомки. Під час особистого обшуку засудженого використання додаткових технічних засобів для проведення кіно-, фото-, відеозйомки можливе за його згодою.

Центральне місце оформлення результатів обшуків займає протокол обшуку та за необхідності протокол вилучення, адже виявлені у засуджених гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, вилучаються, про що посадовою особою установи складається протокол вилучення згідно Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Недоліки правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України

Регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України по нормах КВК України в цілому можна вважати врегульованим, натомість в питаннях виконання таких дій по нормах КПК України в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України є недоліки.

Кримінальний процесуальний кодекс України [7] не містить визначення понять обшуку та огляду. Попри певну схожість у меті, підставі та порядку їх проведення, законодавець визначає їх як окремі за формою та різні за змістом слідчі (розшукові) дії. Водночас проведення огляду також може бути доречним на більш пізніх етапах досудового розслідування, наприклад, коли необхідно оглянути речі та документи.

Непоодинокими є випадки проведення обшуку під виглядом огляду місця події. У таких випадках, суди можуть визнати отримані у результаті проведення такої слідчої (розшукової) дії докази недопустимими. Недопустимими також за доктриною «плодів отруйного дерева» можуть бути визнані і похідні докази. Так, наприклад, у постанові ККС/ВС від 24.04.2019, справа № 180/509/17-к [62], суд зазначив, що єдиною метою проведення огляду місця події було виявлення психотропних речовин, тобто слідчим до внесення відомостей до ЄРДР проведено іншу слідчу дію – обшук, а відтак отримані у її результаті докази слід визнати недопустимими.

Поняття інше володіння особи безпосередньо визначено у ст. 233 КПК України. Очевидно, що у наведеній нормі закону лише у загальних рисах окреслені вказані поняття. При визначенні цих понять слід використовувати не лише вітчизняні нормативно-правові акти та рішення національних судів, а також керуватися практикою Європейського суду з прав людини (передусім, це рішення ЄСПЛ у справах «Ратушна проти України», «Головань проти України», «Поліщук проти України», «Васильчук проти України», «Смирнов проти Росії», «Немецц проти Німеччини», «Бук проти Німеччини» та ін.) [63].

За загальним правилом огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами проведення обшуку. Це означає, що процесуальний порядок здійснення цих слідчих (розшукових) дій є ідентичним. Але з криміналістичної точки зору, огляд та обшук має відмінності у способах їх проведення. Недотримання, так би мовити, «характерної техніки» їх проведення може стати підставою для визнання отриманих доказів недопустимими.

Наприклад, у рішенні ККС/ВС від 22.05.2019, справа № 640/2449/16-к[64], суд зазначив, що хоча орган досудового розслідування оформив проведену слідчу (розшукову) дію протоколом огляду місця події, фактично було проведено обшук, оскільки при огляді відкривалися шухляди столу та комоду. Відповідно, оскільки слідчий, прокурор із клопотанням про проведення обшуку не зверталися, отримані внаслідок проведення такої слідчої (розшукової) дії докази визнані недопустимими [64].

Кримінальний процесуальний закон не передбачає такої процесуальної дії, як огляд особи, натомість надає можливість проведення обшуку особи.

Насамперед поверхнева перевірка та огляд відносяться до превентивних поліцейських заходів, і відповідно порядок їх проведення визначається Законом України «Про Національну поліцію». Обшук особи є слідчою (розшуковою) дією, підстави та порядок проведення якої чітко окреслені у КПК України. Зокрема, він може бути проведений у таких випадках:

- під час затримання особи у порядку ст. 208 КПК України;

- під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи у порядку ст. 236 КПК України.

На практиці ж органами досудового розслідування допускаються чимало порушень під час проведення поверхневого огляду чи особистого обшуку [63].

Передусім, це проведення особистого обшуку особи до внесення відомостей до ЄРДР без складання відповідного протоколу обшуку такої особи.

Наприклад, у рішенні ККС/ВС від 08.02.2018, справа № 754/5978/16-к [65], суд визнав недопустимими доказами вилучені з кишені особи заборонені речовини, які були отримані не внаслідок обшуку, а поверхневого огляду. При цьому, не було складено протокол затримання цієї особи [65].

Підставами для проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду чи обшуку, є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Таке загальне формулювання у КПК України фактично надає право слідчому чи прокурору самотійно визначатися із необхідністю їх проведення. І це є цілком логічним, оскільки вони є самотійними у своїй діяльності. Однак, обшук та огляд житла чи іншого володіння особи, крім невідкладних випадків, здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді. Важливою гарантією забезпечення дотримання прав осіб є обов'язковість допуску під час їх проведенні адвоката на будь-якій стадії обшуку та огляду. Крім того, обшук та огляд житла чи іншого володіння особи обов'язково здійснюється за участю двох понятих та їх фіксуванням за допомогою аудіо- та відеозапису [63].

Недоліки правового регулювання проведення обшуків в УВП полягають в тому, що конфіскація предметів має проходити в судовому порядку коли це стосується речей, котрі мають якусь цінність, то зрозуміло, що їх слід конфіскувати в дохід держави, продати і так далі.

Прикладом такої конфіскації є справа № 537/635/19 (Номер судового провадження: 1-кс/537/350/2019 в котрій вказано, що частиною 1 статті 102 КВК України визначено, що режим у виправних і виховних колоніях - це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок

виконання і відбuvання покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених. У відповідності до ч. 5 ст. 102 КВК України засуджені, їхні речі і одяг, а також приміщення та територія колоній підлягають обшуку і огляду. Особистий обшук проводиться особами однієї статі із засудженими. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Згідно ч. 6 ст. 102 КВК України адміністрація колонії має право, за наявності підстав, проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території колонії, а також вилучати документи, а також предмети, вироби і речовини, зберігання і використання яких засудженим заборонено. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. У відповідності до ч. 7 ст. 102 КВК України перелік і кількість предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі, визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Зберігання засудженими при собі речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях, не допускається. Виявлені у засуджених речі та предмети, які заборонено використовувати в колоніях, вилучаються, про що посадовою особою колонії складається протокол. За клопотанням УВП слідчий суддя розглядає питання про конфіскацію таких речей та предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого відповідно до положень розділу VIII Кримінального процесуального кодексу України [66].

Такої ж обставини у справі № 545/3294/20, провадження № 1-кс/545/97/20. [67]. Факт вилучення мобільного телефону підтверджується Актом загального обшуку, рапортами службових осіб ДУ «Божковська виправна колонія (№16)», протоколом вилучення заборонених предметів, а саме: мобільного телефону моделі «S-TELL»; IMEI: невідомий, б/в, чорного

кольору та батареї до мобільного телефону «Nokia». Згідно даних висновку по факту вилучення мобільного термінали від 01.10.2020 року в ході проведеної перевірки, особу якій належить даний телефон не встановлено. За таких обставин, оскільки мобільний телефон та батарея до мобільного телефону були вилучені у приміщенні для зберігання особистих речей засуджених відділення СПС № 3, слідчий суддя вважає, що мобільний телефон та батарею до мобільного телефону необхідно передати в дохід держави [67].

Коли ж предметами вилучення є предмети котрі не мають матеріальної цінності, але заборонені в обороті на території УВП, то в такому разі вважаємо, що їх слід знищувати в присутності комісії з п'яти учасників – такі норми слід прописати наприклад в правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

З метою підвищення ефективності внутрішньої взаємодії у цьому напрямі пропонуємо впровадження в практику роботи УВП комплексних планів із запобігання проникненню заборонених предметів, у яких необхідно відображати узгоджені дії всіх відділів і служб УВП, спрямовані на недопущення даних порушень.

Отже, обшук і огляд є вкрай важливими слідчими (розшуковими) діями без яких важко уявити ефективне досудове розслідування у кримінальному провадженні. З іншого боку, під час їх проведення можуть зачіпатися права і свободи осіб. Відтак, дотримання законів під час огляду або обшуку є вкрай важливим. На жаль, з цим поки що існують проблеми.

Маємо, що оформлення результатів обшуків з точки зору правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України як в порядку КПК має доказове значення. В разі скоєння і розслідування злочинів в УВП слід приділяти особливу увагу органам досудового розслідування оформлення відповідно до КПК, щоб не допустити порушень під час проведення огляду чи обшуку. Вважаємо за необхідне розробити більш детальні інструкції з проведення

обшуків в установах виконання покарань ДКВС України в порядку КПК України.

3.2. Шляхи удосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України

Правове регулювання проведення обшуків в УВП ДКВС України має певні недоліки і може бути удосконалене з огляду на наступне. Стаття 27 Конституції України встановлює обов'язок держави захищати життя людини, а її стаття 28 передбачає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ці конституційні приписи покладають на державу обов'язок не допускати посягань на життя, здоров'я та гідність людини, а також упроваджувати належну систему захисту основоположних прав людини, зокрема шляхом забезпечення ефективного досудового розслідування злочинів, які посягають на життя та гідність людини. Тобто йдеться про те, що вказані права мають бути не лише проголошені, але й реально гарантовані, у тому числі й в місцях позбавлення волі.

Вважаємо, що серед шляхів удосконалення правового регулювання і тактики проведення обшуків в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України має бути застосована практика коли обшуки проводяться спеціально уповноваженими суб'єктами.

В Україні була практика коли існували слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України котрі мали здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України. Їх доречи фактично ліквідували виключивши ч. 6 статті 216 КПК на підставі Закону № 187-IX від 04.10.2019 [69]. В обґрунтування цього закону було покладено рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної

Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24.04.2018 № 3-р/2018 [70].

На наш погляд з метою покращення правового регулювання проведення обшуків в УВП ДКВС України слід закріпити спеціальних суб'єктів.

Ухвалюючи Рішення, Суд виходив з того, що створення у системі Міністерства юстиції України слідчих органів Служби і віднесення до їхньої підслідності розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Служби, безумовно знижує ефективність розслідування посягань на життя та гідність людини, які мали місце у місцях позбавлення волі, що суперечить статтям 27, 28 Конституції України.

Буде слушним зазначити, що у цьому контексті Суд мав би дослідити вказані новації Кодексу і через призму прагнення законодавця оптимізувати процес розслідування злочинів, вчинених у приміщеннях або на території установ виконання покарань. Не можна вважати позбавленою сенсу позицію, згідно з якою лише уповноважений працівник системи виконання покарань, який має необхідний доступ до об'єктів пенітенціарної системи, ознайомлений з особливостями її функціонування, субкультурою в місцях позбавлення волі тощо, в найкоротші строки може розпочати та здійснити необхідні процесуальні дії з метою зібрання доказів винуватості або невинуватості особи у вчиненні злочину.

Закріплення в частині шостій статті 216 Кодексу положення про слідчі органи Служби та визначення їх підслідності не створює безпосередньої загрози порушенню прав людини на життя, повагу до її гідності та інших прав у розумінні положень частини першої статті 3, частин першої, другої статті 27, частини другої статті 28 Конституції України. Адже порушення вказаних прав може відбутися не через те, що частина шоста статті 216 Кодексу є концептуально хибною за своїм змістом, а через неналежне виконання будь-яким слідчим, у тому числі й слідчим Служби вимог кримінального процесуального закону щодо здійснення всебічного, повного і неупередженого

досудового розслідування. Однак це не може бути критерієм для оцінки відповідності оспорюваного положення Кодексу вимогам Конституції України, як і констатоване Судом у Рішенні припущення невідворотності (обов'язковості) вчинення слідчими органами Служби неправомірних дій, які порушуватимуть конституційні права, гарантовані статтями 27, 28 Конституції України. Такого твердження доходить суддя Конституційного Суду України Мельник М. І. [71]

Базуючись у Рішенні про неконституційність частини шостої статті 216 Кодексу виключно на ієрархічній (інституційній) залежності слідчих органів Служби від керівництва Міністерства юстиції України, Суд не врахував того, що: 1) слідчі будь-якого органу перебувають у відносинах ієрархічної залежності, оскільки незалежно від відомства, де вони працюють, вони мають керівників і повинні виконувати їх доручення та накази; 2) ймовірність тиску та неправомірного впливу на слідчого в рамках інституційної залежності потребує відповідного аналізу та доведення (припущення для цього є вочевидь недостатнім правовим аргументом); 3) чинне законодавство України передбачає необхідні нормативні передумови для здійснення слідчим, у тому числі, слідчим Служби, ефективної та неупередженої діяльності, включаючи реалізацію прокуратурою конституційної функції організації і процесуального керівництва здійсненням ним досудового розслідування, нагляду за слідчими і розшуковими діями (пункт 3 частини першої статті 131⁻¹ Основного Закону України). Крім того, Кодекс встановлює гарантії процесуальної самостійності слідчого - здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кодексу, слідчий є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого (частина п'ята статті 40) [71].

Слід зазначити, що у більшості європейських держав пенітенціарна система підпорядкована міністерству юстиції. У них, як правило, не

передбачено спеціальний порядок проведення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території або в приміщеннях пенітенціарних установ. Розслідування таких правопорушень здійснюється в загальному порядку органами, що проводять досудове розслідування. Разом з тим в окремих державах розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях пенітенціарних установ, здійснюється спеціальними підрозділами (посадовими особами) тюремної адміністрації чи міністерства юстиції, якому підпорядкована (підзвітна) така адміністрація.

Буде слушним зазначити, що у Латвійській Республіці злочини, вчинені особами, які тримаються під вартою, ув'язненими, посадовими особами адміністрації місць позбавлення волі та позаштатними співробітниками, розслідуються слідчим відділом (тюремними інспекторами) тюремної адміністрації. У Грузії розслідування злочинів, вчинених на території установи тримання під вартою (позбавлення волі), здійснюється відповідним безпековим підрозділом пенітенціарного департаменту під прокурорським наглядом та судовим контролем відповідно до законодавства Грузії. В Естонській Республіці досудове розслідування злочинів, вчинених у тюрмі, у тому числі злочинів, вчинених ув'язненими, здійснюється відділом в'язниць міністерства юстиції і адміністрацією в'язниці, які вважаються слідчими органами, що в межах своєї компетенції виконують обов'язки слідчого органу безпосередньо або через підвідомчі їм установи або їх місцеві установи. В Ірландії розслідування смерті ув'язненого починається із внутрішнього розслідування конкретної в'язниці, яке здійснює її адміністрація.

Отже, у зв'язку з вищевикладеним можемо стверджувати, що міжнародний досвід передбачає (допускає) розслідування злочинів, вчинених у УВП, спеціальними слідчими підрозділами (посадовими особами), які входять до системи пенітенціарних органів.

Отже, необхідно доповнити частиною 6-1 статтю 102 КВК України такого змісту. 6-1. Порядок проведення обшуків і оглядів подій пов'язаних з кримінальним правопорушенням та/або злочином визначається Кримінальним

процесуальним кодексом України, та проводиться уповноваженими на те особами у супроводі представника установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

ВИСНОВКИ

1. Отже, досліджуючи матеріали даного питання, можна зробити такий висновок, що обшук, як слідча (розшукова) дія, посідає чи не найголовніше місце у розслідуванні кримінальних правопорушень. Адже та інформація, яку отримують правоохоронці під час його проведення, має насамперед дуже цінний характер та дозволяє якомога швидше здійснити усі подальші слідчі (розшукові) дії для розкриття кримінального правопорушення.

Обшуком можна вважати, як пошукову дію, так і проведене в примусовому порядку дослідження окремих об'єктів і осіб з метою розшуку і виїмки документів або предметів, які мають значення для кримінального провадження, а також викриття розшукуваних осіб або трупів. Основною метою обшуку є збирання доказів, завдання обшуку – відшукування і вилучення предметів, що мають доказове значення, виявлення розшукуваних осіб, зокрема дезертирів, а також матеріалів, що характеризують їх особу і полегшують розшук, відшукування майна, яким можна забезпечити відшкодування матеріального збитку і можливу конфіскацію. Об'єкти обшуку – житлова кімната, квартира, індивідуальний житловий будинок або садова ділянка, надвірні господарські будівлі, службові або підсобні приміщення, транспортні засоби, гараж, яхта, особистий літак, будь-яка власність (магазин, кафе, кіоск, фірма та ін.), а також людина.

Проаналізувавши спільні та відмінні риси обшуку, огляду й тимчасового доступу до речей та документів, на нашу думку, доходимо таких висновків: з огляду на процесуальну форму досліджуваних слідчих (розшукових) дій і засобів забезпечення кримінального провадження, у них поєднані елементи вербального й невербального характеру, обшук і тимчасовий доступ до речей та документів схожі за процесуальною формою, проте містять суттєві відмінності, в окремих випадках, визначених тактикою огляду й обшуку, перший може бути складовою другого, крім ситуацій, коли огляд проводять як самостійну слідчу (розшукову) дію. Таким чином, тактичну схожість і процесуальну відмінність

невербальних засобів криміналістичної тактики слід диференціювати, вони мають бути пріоритетними напрямками вдосконалення діяльності органів досудового розслідування.

Слід закріпити у ст. 3 КПК України легальне визначення понять «обшук», «особистий обшук», що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення відповідних норм при їх застосуванні. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом 13¹ такого змісту «Обшук – це слідча дія, котра являє собою детальне обстеження приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, громадян або їх одягу з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для кримінального провадження, а також виявлення розшукуваних осіб, у разі необхідності може проводитись примусово».

2. Можемо констатувати підвищену суспільну небезпеку проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань, виходячи з того, що деякі з таких предметів спочатку виступають предметами злочинів, а інші - активно використовуються засудженими як засоби й знаряддя вчинення нових злочинів під час відбування покарання. Викладене зумовлює необхідність вироблення відповідних спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, на що будуть спрямовані наші подальші дослідження.

Важливим напрямком запобігання проникненню заборонених предметів до УВП є проведення якісних обшуків та оглядів. Згідно з ПВР УВП з метою виявлення заборонених предметів проводяться обшуки та огляди засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та прилеглий території, а також контрагентських об'єктах, їхніх речей і одягу, транспортних засобів, приміщень, територій житлових та виробничих зон.

3. Під час здійснення обшуку, передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а саме – під час проведення слідчої (розшукової) дії обшуку, тому застосування належної правової процедури сприятиме забезпеченню захисту прав і свобод людини.

Слід пам'ятати, що гарантування (відновлення) прав, визначених Конвенцією, – це передусім обов'язок національних органів кожної з держав, які ратифікували Конвенцію. Якщо йдеться про гарантування прав, передбачених ст. 8 Конвенції, під час обшуку, то цей обов'язок покладається насамперед на суди. Від сумлінності дій слідчого судді, органу досудового розслідування та судів, які розглядатимуть кримінальне провадження по суті (а інколи й від суду, до якого звернулись за справедливою компенсацією), значною мірою залежить, наскільки ефективно Україна забезпечить дотримання (відновлення) прав і свобод особи, гарантованих ст. 8 Конвенції. Це, своєю чергою, впливатиме на кількість та підставність звернень до ЄСПЛ зі скаргами на дії (бездіяльність) органів влади України.

4. Отже, дослідивши підстави та порядок проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України відзначимо, що обшуки це дії, що полягає в примусовому обстеженні приміщень, споруд, ділянок місцевості та інших об'єктів, які перебувають у віданні УВП, з метою вилучення предметів, що можуть мати значення загрозу для режиму в УВП ДКВС України за наявності вірогідних даних про те, що є приховані заборонені предмети в певному місці чи в певної особи.

5. Отже, в УВП ДКВС України з метою виявлення та вилучення заборонених речей та предметів проводиться обшук камер, приміщень та території, а також обшуки ув'язнених (засуджених). Проводяться такі види обшуків: особистий обшук, обшук камер, де тримаються або працюють ув'язнені (засуджені), інших приміщень та території, обшук (огляд) транспортних засобів.

Обшуки поділяються на: повний обшук - ретельний огляд тіла ув'язненого (засудженого), його одягу, взуття та речей з повним роздяганням, неповний обшук - огляд та прощупування одягу, взуття ув'язненого (засудженого) без його роздягання, плановий обшук - обшук камер, приміщень та території, передбачений добовим наказом, а також графіком проведення обшуків, позаплановий обшук - проводиться за рішенням начальника УВП або його

першого заступника (заступника з режиму і охорони), а також за наявності, інформації про зберігання заборонених предметів, підготовка до вчинення злочинів та правопорушень, контрольний обшук - проводиться з метою здійснення контролю за проведенням усіх видів обшуків та їх якістю, в день їх проведення, загальний обшук - одночасний обшук усіх камер, інших приміщень, території, а також ув'язнених (засуджених), об'єктовий (зональний) обшук - проводиться вибіркоким методом по об'єктах (група камер, приміщень, ділянки території СІЗО).

Зауважимо, що з метою удосконалення положень тактики провадження обшуку в пенітенціарних установах: доцільно звертати увагу на сліди шуканих об'єктів, що утворилися під час їх знаходження в приміщенні: контури, вдавнення, подряпини на підлозі та стінах від великогабаритних предметів; нашарування від предметів, що вміщують рідину на білизні в шафах, книгах, волокна на виступаючих предметах обстановки, які згодом можуть бути використані для ідентифікації, при виявленні об'єктів пошуку для дослідження використовуваної в доказуванні системи «суб'єкт - річ - подія злочину» дії спеціаліста-криміналіста проводяться в такій послідовності: допомога слідчому в точному позначенні в протоколі обшуку обставин і місця їх виявлення. При цьому слід здійснювати фотографування місця виявлення із знайденим предметом, а потім і самого предмету, огляд знайденого предмету з метою визначення його призначення, стану, опису загальних і окремих ознак; виявлення слідів і ознак, що вказують на його причетність до події, яка розслідується, і конкретної особи: пошук слідів прямої і зворотної дії: наприклад, слідів рук - на предметах викраденого і знаряддях злому, частинок ґрунту - на одязі, взутті, рукавичках, знаряддях злому, складання відповідних документів. Обов'язково повинна бути розроблена інформаційно-пізнавальна модель діяльності спеціаліста-криміналіста із надання допомоги слідчому у збиранні криміналістично значимої інформації при проведенні обшуку, яка буде ефективним інструментом формування інформаційної основи розслідування злочину, вчиненого в пенітенціарній установі.

6. Дослідивши питання оформлення результатів обшуків можемо констатувати, що для фіксації ходу проведення обшуку персонал установ виконання покарань може використовувати додаткові технічні засоби для проведення кіно-, фото-, відеозйомки. Під час особистого обшуку засудженого використання додаткових технічних засобів для проведення кіно-, фото-, відеозйомки можливе за його згодою.

Центральне місце оформлення результатів обшуків займає протокол обшуку та за необхідності протокол вилучення, адже виявлені у засуджених гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, які заборонено використовувати в установах виконання покарань, вилучаються, про що посадовою особою установи складається протокол вилучення згідно Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

7. Обшук і огляд є вкрай важливими діями без яких важко уявити ефективне досудове розслідування у кримінальному провадженні та забезпечення режиму встановленого законом та іншими нормативно-правовими актами порядку виконання і відбування покарань. З іншого боку, під час проведення обшуків можуть зачіпатися права і свободи осіб. Відтак, дотримання законів під час обшуків є вкрай важливим. На жаль, з цим поки що існують проблеми.

Коли ж предметами вилучення є предмети котрі не мають матеріальної цінності, але заборонені в обороті на території УВП, то в такому разі вважаємо, що їх слід знищувати в присутності комісії з п'яти учасників – такі норми слід прописати наприклад в правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.

З метою підвищення ефективності внутрішньої взаємодії у цьому напрямі пропонуємо впровадження в практику роботи УВП комплексних планів із запобігання проникненню заборонених предметів, у яких необхідно

відображати узгоджені дії всіх відділів і служб УВП, спрямовані на недопущення даних порушень.

Маємо, що оформлення результатів обшуків з точки зору правового регулювання проведення обшуків в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України як в порядку КПК має доказове значення. В разі скоєння і розслідування злочинів в УВП слід приділяти особливу увагу органам досудового розслідування оформлення відповідно до КПК, щоб не допустити порушень під час проведення огляду чи обшуку. Вважаємо за необхідне розробити більш детальні інструкції з проведення обшуків в установах виконання покарань ДКВС України в порядку КПК України.

8. Можемо стверджувати, що міжнародний досвід допускає розслідування злочинів, вчинених у УВП, спеціальними слідчими підрозділами, які входять до системи пенітенціарних органів, тому вважаємо необхідним запровадити цей інститут в Україні.

Отже, необхідно доповнити частиною 6-1 статтю 102 КВК України такого змісту. 6-1. Порядок проведення обшуків і оглядів подій пов'язаних з кримінальним правопорушенням та/або злочином визначається Кримінальним процесуальним кодексом України, та проводиться уповноваженими на те особами у супроводі представника установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Посвистак О.М. Проблеми забезпечення таємниці досудового розслідування при одержанні дозволу слідчого судді на проведення обшуку. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 112-119.
2. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. Москва: Юрид. лит., 1966. 156 с.
3. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование и организаци. Москва: Юрид. лит., 1970. 224 с.
4. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
5. Сергєєва Д.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 52-56.
6. Кіпращ І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник національної Академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275-283.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.12.2020).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1/ О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін., за заг. ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2012. 768 с.
9. Коновалов Е.Ф. Розыскная деятельность следователя: учебно-практическое пособие. Москва, 1973. 57 с.
10. Косенко А.С. Розыскные действия в советском уголовном процессе: учебное пособие. Хабаровск: Хабаровская высш. шк. МВД СССР, 1989. 43 с.

11. Становлення системи негласного розслідування у кримінальнопроцесуальному законодавстві України: матеріали круглого столу (Київ, 7 листоп. 2011 р.). Київ: Вид. Ліпкан О. С., 2011. 167 с.
12. Кримінальний процес: підручник. Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шилов. Харків: Право. 2013. 824 с.
13. Басєв О.Я. Тактика кримінального переслідування і професійного захисту від нього. Слідча тактика: науково-практичний посібник. 2003. URL: <http://uport.inf.ua/obyisk-ponyatie-suschnost.html> (дата звернення: 01.12.2020).
14. Криміналістика: підручник / Шепітько В.Ю., Коновалова В.О., Журавель В.А. та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
15. Криминалистика: учебник. Под ред. А.Г. Филиппова. М.: Высшее образование, 2006. 441с.
16. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
17. Криминалистика: учебник. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р.; под ред. Р.С. Белкина. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 990 с.
18. Ахтирська Н.М. Поняття обшуку за законодавством України та США. *Держава і право*: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 62. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. С. 279-280.
19. Александров Д.О. Юридична психологія. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/81643-24-psihologchnosoblivostprovedennyaobshuku.html> (дата звернення: 01.12.2020).
20. Самодін А.В., Невчаль А.О. Окремі теоретичні та практичні проблеми обшуку й тимчасового доступу до речей і документів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф.

М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 188-190.

21. Поняття, завдання та види обшуку. URL: <http://um.co.ua/1/1-1/1135044.html> (дата звернення: 01.12.2020).

22. Денисюк С.Ф. Система тактичних прийомів обшуку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 18 с.

23. Гетьман А. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науковопрактичний коментар. Харків: Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України, 2012. 681 с.

24. Левін В.І. Онтологічна характеристика обшуку як слідчої (розшукової) дії. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 4. С. 88-96.

25. Копотун І.М. Кримінологічна характеристика проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів. *Форум права*. 2013. № 1. С. 486-491.

26. Суспільна небезпека злочину: wot-аналіз теорії та практики застосування. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/suspilna-nebezpeka-zlochynu-swot-analiz-teoriyi-ta-praktyky-zastosuvannya/ (дата звернення 30.09.2020).

27. Рудковська М.Р. Вказівка на суспільну небезпеку злочину в кримінальному законодавстві зарубіжних держав. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7, № 4. С. 44-52.

28. Азаров Д.С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 3-18.

29. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. Дата оновлення 29.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення 30.09.2020).

30. Романюк О.В., Вишневський О.С., Музика В.В. Оперативно-розшукова діяльність та безпека в пенітенціарних установах: навч.посіб. Заг. ред. В.О. Човган. Біла Церква, 2019. 272 с.

31. Шаблистий В.В. Запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань: монограф. / В.В. Шаблистий, Л.Г. Якименко; за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 168 с.

32. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. За ред. О.М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.

33. Якименко Л.Г. Суспільна небезпека проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 197-199.

34. Копотун І.М. Кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволим (неслужбовим) зв'язкам персоналу із засудженими. *Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: ма-теріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 28-29 берез. 2013 р.). Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. С. 61-63.

35. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

36. Боголюбова Т.А. Прокурорский надзор за соблюдением законов в борьбе с наркоманией: метод, пособие. Москва: Всесоюз. науч.-исслед. ин-т проблем укрепления законности и правопорядка, 1991. 60 с.

37. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавча характеристика наркозалежних осіб в умовах позбавлення волі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2013. 244 с.

38. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 30.09.2020).

39. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 30.09.2020).

40. Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 30.09.2020).

41. Сорока С.О. Щодо забезпечення прав і свобод людини під час проведення обшуку. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 810. С. 213-219.

42. Рішення ЄСПЛ у справі «Головань проти України» (Golovan v. Ukraine) від 5 липня 2012 року, заява № 41716/06. URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/25/golovan-protyv-ukrayny/> (дата звернення 30.09.2020).

43. Рішення ЄСПЛ у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine) від 30 вересня 2010 року, заява № 12451/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_822 (дата звернення 30.09.2020).

44. Рішення ЄСПЛ у справі «Візер та Бікос Бетейлігунген ГмбХ проти Австрії» (Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria) від 16 жовтня 2007 року, заява № 74336/01/ URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-117700> (дата звернення 30.09.2020).

45. Рішення ЄСПЛ у справі «Белозоров проти Росії та України» (Belozorov v. Russia and Ukraine) від 15 жовтня 2015 року, заява № 43611/02. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-171895> (дата звернення 30.09.2020).

46. Рішення ЄСПЛ у справі «Гудсанови проти Болгарії» (Gutsanovi v. Bulgaria) від 15 жовтня 2013 року, заява № 34529/10. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126982> (дата звернення 30.09.2020).

47. Рішення ЄСПЛ у справі «Бак проти Німеччини» (Buck v. Germany) від 28 квітня 2005 року, заява № 41604/98. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68920> (дата звернення 30.09.2020).

48. Рішення ЄСПЛ у справі «Геращенко проти України» (Gerashchenko v. Ukraine) від 7 листопада 2013 року, заява № 20602/05. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172389> (дата звернення 30.09.2020).

49. Рішення ЄСПЛ у справі «Алексанян проти Росії» (Aleksanyan v. Russia) від 22 грудня 2008 року, заява № 46468/06. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90390> (дата звернення 30.09.2020).

50. Рішення ЄСПЛ у справі «Ратушна проти України» (Ratushna v. Ukraine) від 2 грудня 2010 року, заява № 17318/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821 (дата звернення 30.09.2020).

51. Рішення ЄСПЛ у справі «Ернст та інші проти Бельгії» (Ernst and Others v. Belgium) від 15 липня 2003 року, заява № 33400/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-65779> (дата звернення 30.09.2020).

52. Рішення ЄСПЛ у справі «Кіган проти Сполученого Королівства» (Keegan v. the United Kingdom) від 18 липня 2006 року, заява № 28867/03. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76453> (дата звернення 30.09.2020).

53. Савчак А.В. Практичні аспекти застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час проведення обшуків. *Слово Національної школи суддів України*. 2018. № 4. С. 64-75.

54. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 30.09.2020).

55. Федорук О.О., Яковець І.С., Бондаренко О.А. Пенітенціарна система та права людини: правовий посібник.. Київ.: Асоціація УМДПЛ, 2017. 256 с.

56. Батюк О.В. Використання спеціальних знань при проведенні обшуку в процесі розслідування злочинів, вчинених в пенітенціарних

установах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2014. Вип. 25. С. 232-236.

57. Батюк О.В. Теорія і практика використання спеціальних знань та науково-технічних засобів при розслідуванні злочинів вчинених в пенітенціарних установах. Монографія-Луцьк, 2013- 320 с.

58. Лукашевич В.К. Научный метод: Структура, обоснование, развитие. Науч. ред. А.Н. Елсуков. В.К. Лукашевич. Мн.: Навука і техніка, 1991. -207 с.

59. Разумова А.Е. Деякі аспекти застосування спеціальних знань при підготовці до обшуку. *Право і безпека*. 2005. № 4. С. 107-110.

60. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Отв. ред. Ароцкер Л.Е. Київ, Изд. РИО МВД УССР, 1970. 256 с.

61. Салманов О.В. Процесуальні аспекти оскарження результатів проведення обшуку у домоволодінні особи. *Право і Безпека*. 2017. № 3. С. 80-84.

62. Постанова від 24.04.2019 № 180/509/17-к Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81438836> (дата звернення 12.11.2020).

63. Сінгар М. Обшук і огляд: розмежування та підстави проведення. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/8116_obshuk--oglyad-rozmezhuvannya-ta-pdstavi-provedennya (дата звернення 12.11.2020).

64. Постанова від 22.05.2019 № 640/2449/16-к Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/82001802?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.200659373.247004906.1607528099-2041744159.1579601909 (дата звернення: 09.12.2020).

65. Постанова від 08.02.2018 № 754/5978/16-к Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/72243400?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.200659373.247004906.1607528099-2041744159.1579601909 (дата звернення: 09.12.2020).

66. Справи № 537/635/19. Номер судового провадження: 1-кс/537/350/2019. Провадження за поданням правоохоронних органів, за клопотанням слідчого, прокурора та інших осіб про, інші клопотання. Дата набрання законної сили: 27.02.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80018645#> (дата звернення: 09.12.2020).

67. Справи № 545/3294/20. Номер судового провадження: 1-кс/545/97/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93275652> (дата звернення: 01.12.2020).

68. Провадження за поданням правоохоронних органів, за клопотанням слідчого, прокурора та інших осіб про; інші клопотання. Дата набрання законної сили: 09.12.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93275652> (дата звернення: 09.12.2020).

69. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства: Закон України від 04.10.2019 № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n30> (дата звернення 010.12.2020).

70. У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України: Рішення Конституційного Суду України від 24.04.2018 № 3-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> (дата звернення 010.12.2020).

71. Стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України: Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. від 24.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-18#Text> (дата звернення 10.12.2020).